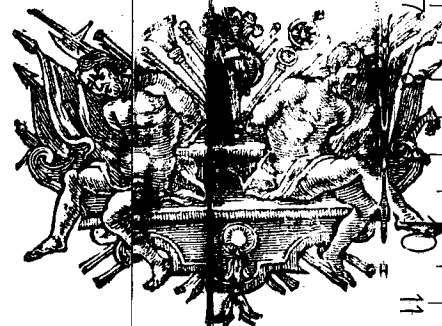

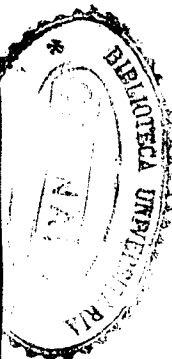
CASTRUCCI
BONONI
COMMENTARIORUM

BELLINI
LIBRARIUM PARS

LUGDUNI PARISIENSIS
EDITIO PRIMA.

MDCCL.

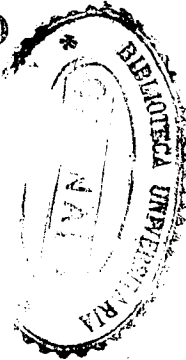
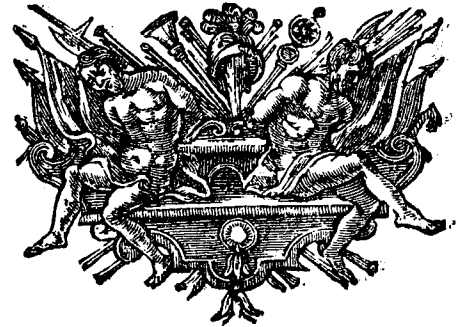

(2)

CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM

D E

BELLO ITALICO
LIBRI III. PARS II.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

MDCCCLII.

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
LIBRI III. PARS II.

ENUÆ plebs partâ victo-
riâ ferox Academiam Je-
suitarum, quæ est in Bal-
bâ viâ, sedem concilio suo
delegerat. Cujuscumque loci homines
arma ferre, pro portis, stationibusque
excubare cogebat, neque satis habere
videbatur expulisse Urbe Austriacos,
sed arcem euestigiò recipere Savonen-
sem contendebat; ad eamque rem,

Pars II.

A. ij. quan-

4 DE BELLO ITALICO,
quantum gratiam, auctoritate, pecuniam
valebat, nobilitas nitebatur, exemplo-
que praeibat. Comparatis cibariis, &
aliquot praemissis Reipublicae militibus,
signum datur profectiois. Armata ce-
leriter magna convenit multitudo, fi-
duciaeque plena proficiscitur. Hic co-
gnosci licuit, quam vana sit animo-
rum alacritas nullo certo duce, atque
imperio firmata. Nam portis egressa
plebs, cum commeatus quosdam, im-
pedimentaue Austriacorum offendisset,
ad ea diripienda statim dilapsa est,
neque optimatum precibus retineri po-
tuit: illorum esse praedam, atque illis
reservari quaecumque Austriaci reli-
quissent: liberatae patriae gloriam ne
tenuissimae modo spe praedae contami-
narent. Non homines laus in sordi-
bus, tabernisque natos, non, soluto
legum metu, arrogantes pudor coer-
cet.

LIBER TERTIUS. 5
cet. Ipsa oberat opulentiorum libera-
litas, qui plebem in captandis num-
mis occupatam segniores largitione
reddebant. Invitati praedam longius pro-
cedunt populares, aliique aliam in
partem dissipati feruntur; atque ex
tantam properantiam rem negligunt, quae,
perterritis Genuensium adventu Sub-
alpinis, qui pauci erant, facile per-
fecta maximae fuisset ad omne bellum
opportunitatis. Eo acrius, priusquam
auxilia concurrerent, oppugnant Sub-
alpini, alias evocant copias, alias pro-
ferunt munitiones, vexare arcem telis,
atque ollis incendiariis diem, noctem-
que non desistunt. Ac tandem, qui
oppugnabantur, dejectis propugna-
culis, labefactam magnam parte muri,
adacto cuniculo, qui arcem subru-
ebat, atque omnibus desperatis auxiliis,
sele dedere coguntur; cum eorum vir-
tus,

tus, Adurnique Præfecti constantia ab ipsis esset hostium ducibus collaudata.

Auditis, quæ Genuæ acciderant, varius per universam Europam motus fuit animorum. Aliis præclarum, veterique Româ dignum, aliis periculosum, nonnullis vix credibile videbatur. Fractas Austriacorum spes, irritos in Italiâ conatus gaudebant Borbonii Reges, imprimisque Galliæ Rex, cujus in finibus hostes versabantur, certosque miserat homines Genuam, qui, quid rei esset, cognoscerent, sibi que renunciarent. Regina contra Ungariæ gravi commota casu Josephum Spinulam Legatum Reipublicæ finibus excedere suis, & quæ essent in suo regno bona Genuensium publicari, obsidesque Mediolani in carcerem condidi, & redintegrari statim bellum iussit.

Botta

Botta perfidiam Genuensium, qui neque colloqui, neque induciarum jura servarint, suamque in illos indulgentiam prædicat, neque interim popularium animos literis, nunciisque tentare desistit. Deduci præfidiis, evocarique totâ Cisalpinâ Galliâ milites, atque ad se adduci jubet. Omnibus circa locis pecunias imperat; quos ad eos, qui erant e nobilitate Genuensi, agros pertinere cognoscit, illos habet prædæ loco, ut maximè irasci nobilitati videatur. Qui Genuenses, Liguresque arma posuerint, iis veniam pollicetur, reliquis malum denunciat. Quibus rebus confectis, levis armaturæ pedites, quorum magnum habebat numerum, præmittit, eisque, ut Ligusticas iterum fauces transcendant, imperat, injiciendique terroris causâ, omnia cædibus, incendiisque per-

10 DE BELLO ITALICO,
licentiâ militum, vecordibusque du-
cum minis efferatum ad vim descen-
disse demonstrat, atque omnibus, qui-
bus possit, modis abalienatam male-
volorum sermonibus Regis voluntatem
ad pristinum erga Rempublicam stu-
dium revocare conetur. His acceptis
Auria mandatis proficiscitur, commo-
dâque per summam hyemem naviga-
tione usus in Galliam exit Narbo-
nensem, atque ex itinere Belinsula-
num æstuantem dubitatione propter
varios, qui de rebus Genuensibus ef-
fluebant, rumores ad submittenda au-
xilia Senatus nomine confirmavit. Lu-
tetiam cum venisset, cognoscit ibi,
ut in Britanniam transmitteret, impe-
trari a Britannia Rege non potuisse,
quod gratissimum sibi quidem Ge-
nuensis Legati adventum fore, sed ve-
reri diceret Rex, ne daret ea res an-
sam

LIBER TERTIUS. 11
sam Austriacis ad suspicandum. Quo
cognito Senatus optimum factu cen-
suit, Auriam in Galliâ remanere, fa-
ciles qui apud Gallorum Principes,
Regemque ipsum Galliæ aditus habe-
ret. Legatis item aliis scriptum ab
Senatu est, ut Borbonios orarent Re-
ges, atque adhortarentur, ut celer-
rimè Reipublicæ subvenirent, quos
tamen ipsâ temporum inclinatione, re-
lictæque societatis pudore, & com-
munis causæ curâ incitari existimabat:
plurimumque ei rei extemplo profuif-
se certum est Joannem-Franciscum
Pallavicinum, qui Reipublicæ apud
Galliæ Regem Legatus erat, & sin-
gulari fidei solertiæque, existimatione
florebat. Muros Urbis aut vetustate
parum utiles ad præsentis usum belli,
aut diuturnâ pace neglectos refici, &
communiri jubebat. Idoneos deligebat
Pars II. B ij homi-

homines, qui cives hortarentur omnes, ut suæ, & communis salutis causâ arma sumerent, brevique tempore tota est regionatim decuriata Civitas, nobilesque ipsi potentiores, omni in tantâ perturbatione sublato dignitatis discrimine, promiscuè describebantur. Nautas, mercatoresque in summâ caritate, quam prædatoria classis, & belli metus adauxerat, præmiis, atque immunitatibus alliciebat, ut essent, qui Britannos fallere, frumentumque in Urbem importare auderent. Pecunia deerat, hærebantque in eâ expediendâ Patres vehementer, cum & cives, universis imperatis pecuniis, ad tributum nomen obsurdescerent quotidie magis, & Georgianâ exhaustâ mensâ, fides concidere publica videretur. Tum Brignolius Dux, de Senatus sententiâ, cum esset eâ de causâ Concilium

Mi-

Minus coactum: Non rectè consuli posse Reipublicæ, dixit, cum privati ad consulendum sensus afferuntur. Si Patriæ salutem, si ejus conservatæ gloriam quærerent, ingressi Concilium obliviscerentur omnium suorum, curam abjicerent rei familiaris. Maximas a majoribus ædificatas, ornatasque classes, maximos esse factos privatim sumptus, ut transmarinas imperio Genuensi provincias adjungerent: quid posteri dubitarent, paululum conferre argenti, non ut augeantur opes Reipublicæ, sed ne deleatur nomen? non ut hostem in longinquo Oriente scrutentur, sed ut a patriæ mœnibus, tectisque repellant? nequicquam privata servari, si publica conciderint: eam esse Rerumpublicarum rationem, ut bona, malaque earum ad omnes cives pertineant: oportere eos, qui

Rei-

14 DE BELLO ITALICO,
Reipublicæ præfunt, omnia, quæ ge-
rant, non ad propriam utilitatem,
sed ad commune bonum conferre;
æquissimumque porrò haberi, ut qui
reliquis honore, atque opibus ante-
cellunt, amore etiam erga patriam,
& liberalitate præstent. Ego equidem,
inquit, ad hunc principem locum,
inclinatâ belli fortunâ, cum vocarer,
non eram P. C. tam ignarus rerum,
ut multa Reipublicæ mala impendere
posse, titubantibus fociis, auctis ho-
stium copiis, non præviderem, eum-
que me fortasse futurum Ducem in-
telligebam, cui vigilandum præ cæte-
ris, nullique rei pro Republicâ par-
cendum esset. Sed recreabat me præ-
stantissima Senatus sapientia, ex cujus
auctoritate ordinis Reipublicam ge-
rere debebam, & tantum me, amplif-
simo præsertim accepto beneficio, pa-
trix

LIBER TERTIUS. 15
trix debere existimabam, ut vitam,
nedum pecuniam, ejus salutis causâ
profundere jucundissimum ducerem.
Hoc quidem tempore, quanquam &
tempeestas opinione meâ major coorta
est, & omnia in tantis Reipublicæ te-
nebris, metuenda sunt, tamen eo sum
animo P. C. ut neque deesse pa-
trix, neque superesse velim. Hâc Du-
cis oratione, & quòd extrâ ordinem
habebatur (nam moribus Genuensium
Duci verba publicè facere, nisi ex
S. C. non licet) & quòd maximum
sui, optimèque cælati argenti pondus
ad Monetam deferri ipse jusserat, &
voluntaria statim facta erat omnium
Senatorum collatio, tanta innata est
alacritas, ut adjuvandæ Reipublicæ
certamen excitaret omnium animos,
& pro se quisque factum, signatum-
que argentum contribuerent; Matro-
næque

næque ipsæ opulentæ, atque optimates, ne in amore patriæ suis cessisse viris viderentur, auribus gemmas, collo monilia detraherent, atque in publicum conferrent. Insignis cum primis extitit Augustini Gavotti, Josephique Duratii liberalitas, quorum alter iv. millia, xv. alter millia aureorum Reipublicæ donavit.

At plebs immoderatæ libertatis vitio insolescebat more suo, latrocinandique cupiditati defensionem patriæ, atque Austriacorum obtendebat odium. Simulans enim occultari bona hostium, domos scrutabatur, & multis se rebus pro patriâ pugnantes egere dictitans pecuniam precibus flagitabat, quibus contradici non poterat. Erant exploratores hostium, erant improbi, & scelerati homines, qui, turbatis rebus, seditionis, & prædæ cau-

causam quærent. Silebant leges: tacitus obsidebat curiam Senatus, neque illud esse tempus animadversionis existimabat. His malis hæc subsidia succurrebant, quominus omnis immutaretur status Reipublicæ, quod & honestiores populares seditionis motibus adversabantur, optimèque de Republicâ sentiebant, & plebs partim illustrium familiarum splendorem, atque opes assueta mirari sui gregis fordes aspernabatur, partim lucro, prædæque addicta nihil de regno cogitabat; & mitissimi etiam, optimique nobilium imperii memor, comparatione deterrimâ præsentem tumultum fastidiebat; ejusque erant duces ad eò rudes, ut regerentur magis plebis furore, quam ipsi regerent plebem; apud eamque suspicione fraudis, & non æquabili prædæ partitione offenderant.

Itaque paucis diebus corruerant, magnoque erant odio omnibus. Adjuvabant rem proclinatam, qui vel a nobilitate submissi, vel plebejam ipsi per se pertæsi arrogantiam Senatus vigere auctoritatem, &, remotis ducebibus, plebis languescere insolentiam cupiebant. Quibus rebus extimulata plebs suapte naturâ mobilis, & temeraria repente adorta est deprimere, quos paulò ante in cœlum extulerat laudibus. Latrones illos, hostes, proditores esse vociferabatur. Comprehen-
 sos, atque omni contumeliâ vexatos in Prætorium adduxerat, Senatumque, ut in eos animadverteret, obtestabatur. Illos statim Dux in carcerem duci jubet, & daturos pœnas affirmans a præsentis exitio subtrahit; monet deindè, quàm potest mitissimè, plebem, ut eorum ignoscat imperitiæ,
 qui

qui legum, & Reipublicæ gerendæ ignorantiam peccaverint: non posse bene geri Rempublicam imperiis stolidorum. His dictis mitigata dilabitur plebs, Ducis mansuetudinem, & æquitatem collaudat. Illos postea Senatus, repetitis rebus, non modò iniquissimâ invidiam liberavit, sed etiam honore habito declaravit, nihil esse ab iis unquam de Republicâ nisi optimè cogitatum. At plebs curarum, turbarumque tædio petit ab Senatu, ut alios sibi det duces, qui Concilio suo præsent, atque intersint. Itaque ex auctoritate Senatus delecti sunt nobiles iv. Joannes-Baptista Grimaldus, qui de omnibus rebus ad concionem referre consueverat, & Joannes Scælea, Jacobus Laumellinus, Carolus Furnarius. Horum facilitate, solertiâque permulcebatur multitudo; his
 Pars II. C ij aucto-

auctoribus controversiæ minuebantur non dissentiente Senatu, cui suam obtinere auctoritatem nondum maturum videbatur. Erat plebs suorum magistratum imagine alacrior ad defendendam Rempublicam; & cum nonnulla periculosissimo tempore fieri oporteret, quæ abhorrent a moribus, videbantur ea melius in plebis temeritate, quàm in amplissimi ordinis consilio delitescere: plurimum etiam valebat in vulgus opinio benignitatis, quâ erga populum Dux utebatur, qui nullius stultitiam, atque humilitatem fastidiebat, interdium, noctuque faciebat omnibus conveniendi sui potestatem. His rationibus manebat domi concordia, commodè administrabatur Respublica, cum subita seditio oborta est.

Postremi quidam projectâ audaciâ

ciâ homines facem multitudinis ex facinorosis, atque egentibus congregatam in Senatum, & nobilitatem concitare seditionis vocibus cœperunt: immortuam nobilium tyrannidem versari diutiùs in Republicâ non esse ferendum: illos primùm auctores belli, proditâ plebe, separatim sibi consuluisse; illos nunc de ejus cæde cum Austriacis consentire: &, cum fortè nunciaretur, venire Austriacos, conclamatumque propterea ad arma esset, unus ex iis præcipiti furore inflammatus: quid vos, inquit, Austriacos persequimini, cum domesticum in Urbe hostem habeatis? delete Senatum, qui, ut sibi, suisque nobilibus provideat, vestrum cum Austriacis exitium pactus est. Cur enim arma capere vetamur? cur publica occluduntur armentaria? nempè id agitur, nisi præcave-

cavemus, ut omnes, qui nobiles non sint, ex insidiis opprimantur. Sed præda ostenditur opima, præclara datur miseris occasio ulciscendi, & ditandi se. Audeatis modò inane nobilitatis nomen, vanissimaque magistratum insignia contemnere, vestra sunt, o audaces & fortes viri, quæcumque illi per summam ignaviam possident. Continuo prædarum spe, & impudenti inducta mendacio magna sordidissimæ plebis multitudo ad Prætorium convolat, & per causam quærendorum armorum irrumpere conatur. Cum ab armatis excubitoribus repelleretur, tormentum, quod fortè advehebatur, in foro novo ante fores Prætorii ingenti concursu, fremituque, & minis constituit. Tum Jacobus Laumellinus populari quâdam ratione plebi gratus in mediam irruens

tur-

turbam: occasu-ne Urbis vultis finire Rempublicam? vos-ne hujus patriæ alumni, & verè Genuenses Ducis excindetis, Senatusque sedem, quorum virtute, & consilio vestra adhuc libertas, vestra omnium stat salus? non herculè illi nobis infestissimi Austriaci audeant. Cum nihilò remissiùs instarent, jamque ignem tormento adjicerent, opposito Laumellinus corpore, agite, inquit, explete iram, meâ fatiamini cæde: minori flagitio interficietis civem, quàm totius Civitatis præsidium evertitis; & ego oportuna morte sublatus tantum scelus non videbo. Maximo viri animo obstupescit multitudo. Paulatim incipit emergere pœnitentia, redire obsequium, & fractus denique plebis furor eandem, quâ exarserat, celeritate, rextinctus est. Seditionis duces paulò post

post

24 DE BELLO ITALICO,
post comprehensi, necatique furiosis-
simæ temeritatis pœnas dederunt: &
Concilium Populi, reviviscente sensim
Senatus auctoritate paulatim consene-
scere cœpit, & cum nihil fuit causæ
quarè haberetur, atque hostes, relicta
obsidione, discesserunt, tunc demùm
esse omninò desiit.

Dum hæc in Liguriâ geruntur,
Brounius captis Lerinâ, Planasiâque
insulis, Foroque occupato Vocontio,
& præmissis, qui ad Argentium us-
que flumen progressi terrori essent ho-
stibus, Antipolim ipse, perspecto ur-
bis situ, & Britannis adjuvantibus,
terrâ, marique oppugnare instituit.
Sed defecerat Genua. Augebantur
Gallis copiæ: lx. a Belgio cohortes
advenerant, cumque iis Hispani ite-
rum conjungi dicebantur. Nam Gal-
liæ Rex, Ferdinando Regi ut satisfa-
ceret,

LIBER TERTIUS. 25
ceret, Philippum Argensonium Cam-
posiani auctorem colloquii a Conci-
lio suo removerat, Malibojumque ab
Italico exercitu revocaverat; quorum
in locum domi Marchionem Puisien-
sem, summâ virum probitate, & pru-
dentiâ præstantem, apud exercitum
autem in Galliâ Narbonensi Ducem
Bellinfulanum, eundemque Gallicæ
militiæ Magistrum suffecerat. Rex
verò Ferdinandus, si Austriacis in
Italiâ Borbonii succubuissent, Carolo
Fratri, Neapolique timebat; iique,
quorum Ferdinandus consilio utebatur
(ut timida est, longèque nimium
prospiciens ambitio) vereri cœperant,
si domum, amisâ Neapoli, Hispani
Regni hæres, regnandique peritus Ca-
rolus rediret, ne fraterno amore, re-
giique nominis auctoritate apud Fra-
trem Ferdinandum ille plurimum, ipsi
Pars II. D mini-

26 DE BELLO ITALICO,
minimùm valerent: atque ita commutato consilio, Italicum bellum suadebant, eratque adè eorum suasionè Ferdinandi immutata voluntas, ut præcipitis eum receptus, consiliique pœniteret relinquendæ Italiæ. Itaque Borbonii, auctis, conjunctisque copiis, exercitus eduxerant suos. Quorum adventu perterritus Brounius, simul reputans, Genuensis spe commectus amissâ, neque Antipolim oppugnari, neque diutius tolerari exercitum in locis minimè frumentariis posse, consilium commutat, oppugnatione desistit, exercitum contrahit, in Italiam redit. Regredientem illum usque ad Varum flumen Borbonii insequuntur; quin longius procederent, hyems prohibuit, & militum labor, quos tot præliis, atque itineribus defatigatos oportebat aliquandò in hiberna deducere.

LIBER TERTIUS. 27
deducere. Idem Sardinia Rex, idem Brounius facit, collocatoque in hibernis exercitu, Sardinia Rex Augustam Taurinorum revertitur, Brounius Mediolanum proficiscitur.

Botta deponere jussus imperium, Piccolomineo exercitum, atque is paulò post Sculemburgio tradiderat. Brouniani exercitus pars in Ligures deducebatur. Legionarii, ferentarii que ex eo circiter cc. progressi villam Radianam, quæ non longè est a capite fluminis Urbis, occupaverant, aggeremque ante illam præduxerant. Quare nunciatâ, Eques Hieronymus Balbus mittit eò confestim legionarios Genuenses lxxx. & voluntariorum militum manum, qui, cum ad hostes venissent, superatâ munitione, scalis admotis in ipsam per fenestras villam irruperunt. Illi Genuensium

Pars II. D ij op

28 DE BELLO ITALICO,
oppressi audaciâ, nonnullis amissis,
interclusâ fugâ, projectis armis dedi-
derunt sese.

Interim Rex Neapolis de Ge-
nuensi tumultu certior factus, & au-
toritate permotus Marchionis Folia-
nensis nobilissimi hominis, qui erat
apud eum non tam dignitate, quàm
fide, solertiâque, & amore in Regem
singulari primus, actuariis suis, &
quo maximè indigebant, frumento,
commeatuque reliquo juvari Genuen-
ses jubet. Genuensibus item, quo ef-
sent ad defendendam patriam paratio-
res, iis, qui in regno suo possessio-
nes habebant, legeque eâ tenebantur,
quæ est de absentibus, vectigal in
annum remittit. Rex autem Gallia
Hispaniæ Regem per literas adhorta-
batur diligentissimas, ut Genuensibus
quamprimum subveniret: pertinere id
ad

LIBER TERTIUS. 29

ad communem Borboniorum causam.
Neque ipse pecuniâ, auxiliisque dee-
rat, Bellinfulanoque mandaverat, ut
de exercitu suo idoneam nactus tem-
pestatem vi. hominum millia Genuam
celerrimè submitteret.

Jamque octo minores ex eo nu-
mero duces advenerant, atque in his
architecti militares duo, qui duode-
cies HS. attulerunt, & quàm prom-
pto, excellentique esset Rex in Rem-
publicam animo, Genuensibus expo-
suerunt, magnasque Gallorum copias
subsidio statim venturas confirmarunt.
Tanta erat Gallici subsidii expectatio,
ut ad eos, cum exscendissent, vulgus
conflueret maximâ occurrentium, pro-
sequentiumque alacritate, perindè ac
si libertas, & salus Civitatis advenis-
set. Sed ab eorum adventu quinque,
& quadraginta ipsi erant dies, hyemf-
que

que præcipitabat, & jam, majoribus coactis copiis, hostes erumpebant, neque e Galliâ naves, auxiliaque veniebant, angebanturque singularum horarum expectatione Genuenses, & quæ natura sollicitudinis est, quod sperabant, quod summè factum cupiebant, idipsum ne fieret, magno- perè metuebant. Miserat Senatus Augustinum Laumellinum Gallicâ functum legatione, qui Philippum Hispani Regis Fr., Borboniosque in Galliâ Narbonensi imperatores conveniret, eisque Civitatis spem, metum, periculum ostenderet: defatigatos Genuenses quotidianis propè præliis per quatuor ferè menses cum ferocissimo hoste solos configere, neque jam, licèt animus superlit, vires suppetere. Accelerarent, raperentque occasionem, quæ in armis plus interdum, quàm ratio posset.

Tan-

Tandem Massiliâ, Teloneque commeatus, navesque solverant. Sed is fuit persequentium Britannorum impetus, ut aliæ, undè erant profectæ, referrentur, aliæ idonea ad egrediendum loca in Ligustico litore, ad orientem solem quod vergit, Corsicæque portus peterent, nonnullæ etiam ab hostibus caperentur. Quæ verò navis Marchionem Mauriacensem auxiliarium copiarum ducem, militesque una aliquot sustulerat, in altum provecta, & prospero usâ vento Genuam xiv. kal. April. accessit, tardiùsque confecto cursu, & quæ deerraverant, & quæ Hispanorum militum partem advehebant, Britannicæque classis metu in Lunensem sese portum introduxerant, eòdem postea delatæ sunt.

Sculemburgius, hyeme confectâ, cum ipso anni tempore ad bellum gen-

ren-

32 DE BELLO ITALICO,
rendum vocaretur, magnâ difficultate afficiebatur, quâ ratione id administrare posset. Nam si hostem assiduis præliis conficere vellet, non satis erat copiarum; si ad oppugnandam Genuam contenderet, tormenta deerant. Quod fuerat in exercitu roboris, Gallia occupandæ Narbonensis consilium, itus, reditusque copiarum absumpserat, & cum illata, uti supra demonstravimus, de Placentinâ prædâ controversia minui non potuisset, jacebant eâ in Urbe multa, & præclara tormenta, quæ Borboniorum fuerant, quæque magno ad bellum Genuense usui esse poterant. Cui quidem bello ipse Rex Sardinia non satis inservire diligenter videbatur vel illius prædæ cupiditate abstractus, vel eo permotus, quòd neque Austriacorum, si Genuam cæpissent, nimis val-

LIBER TERTIUS. 33
valdè augeri in Italiâ potentiam, neque suum, si auxilia subministrasset, imminui exercitum volebat. Itaque postulatis, responsis, colloquiisque rem ducebat, eâque de causâ Augustam Taurinorum missus ab Sculemburgio Blonchedius fuerat Trib. mil. qui, omisâ Placentinæ prædæ controversiâ, cum Rege Sardinia de tormentis, auxiliisque, aliquâ interpositâ ratione, deliberaret. Ut autem Regis Sardinia animus expugnari posset, tamen erant propter itinerum angustias durissimæ com meatuum, tormentorumque subvectiones. His tamen difficultatibus non deterriti Austriaci, atque odio ducti Genuensium, a quibus se in Italico primùm, deindè in Gallico bello impeditos videbant, tot contumeliis acceptis, gloriâ rei militaris diminutâ, recentes, veteresque injurias
Pars II. E armis

armis persequi properabant, & nondum satis parati ad ipsam Urbem Genuam oppugnandam accedere constituerant.

Ad mare Ligusticum, ipsumque Apennini initium sita est vetustissima Urbs Genua, saxis, scopulisque sublata, quos maris secuti opportunitatem industrii primùm homines incoluerunt, affluentique mox civium, & divitiarum copiâ, sumptuosius, magnificisque ædificiis exornarunt. Instructis mari propugnaculis, mœnibusque, veteri, novoque, ut diximus, terrâ muro cingitur. Portum habet ante se in ædificatione, aspectuque Urbis inclusum, projectis in mare molibus, quæ portus ostium efficiunt, emporiique celebritate nobilem, & quantævis classis satis amplum, ab Africoque, cui primùm vento maximè erat obnoxius,

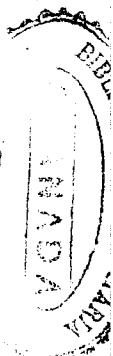
obje-

objectâ nunc immensi operis mole, satis protectum. Quæ pars Urbis in occidentem solem spectat ad Pharum, mirificæ substructionis turrim in promontorio positam, pertinet; quæ verò in orientem vergit, tumulo terminatur, qui Carinianus dicitur. Ab utrâque parte novus per inæquales, præruptosque colles ducitur murus circiter millia passuum ix. in circuitu patens, atque in angulum ad eum locum coangustatur, cui nomen Spero est: opus certè arte, naturâque, quâ maximè ad occidentem spectat, munitionissimum. Duæ duabus ex partibus frequentissimæ valles; duo item sunt flumina, quorum alterum, uti primo libro demonstravimus, Porciferæ valli nomen indidit, ad Arenariumque suburbanum in mare influit, alterum Bisamnatem interfluit vallem, Ferritor-

Pars II.

E ij

quæ

36 DE BELLO ITALICO,
que appellatur. E regione Cariniani
suburbanum est Albarense paulò edi-
tiore loco, atque omnium amenissi-
mo. Huic suburbano, eique Urbis
munitioni, quæ Zerbinus nominatur,
interjecto Feritoris fluminis alveo, fa-
num imminet Mariæ Montanæ, cœ-
nobiumque Minoritarum; neque ita
longè continuatio quædam montium
assurgit, quæ paulatim ad mare de-
labens quarto ab Urbe Genuâ lapide
orientem versùs in vallem desinit,
quam Sturlam vocant. Duo sunt a
Septentrione pari ferè altitudine, for-
mâque montes; Geminique ideò Fra-
tres appellantur, qui ab angulo novi
muri, Speroneque passus fermè dcccc.
absunt, muniti, & circumcisi admo-
dum, maximæque ad repugnandum,
oppugnandumque opportunitatis; iis-
que mediocri diremptus intervallo mons
est

LIBER TERTIUS. 37
est oppositus, qui nomen ab adamante
accepit, ad ejusque radices situs est
Turracia vicus, medio ferè inter
utramque vallem spatio. Loca omnia
circa Genuam aspera, rupes præaltæ,
itinera ardua, duri homines, nulla
pabuli, nulla frumenti copia, adeo
ut propter inopiam regionis neque
morari diutiùs exercitus, neque pro-
gredi propter iniquitatem facillè pos-
sint. Ipsa Urbs magnitudine operum,
firmitate muri, multitudine civium,
atque omni bellico apparatu instructa
longam, & difficilem habet oppugna-
tionem.

Reverfus Blonchedius impetrata
ab Rege Sardinie auxilia, cumque eo,
agente Britannorum Legato, in has
fermè leges transactum esse nunciat:
relictâ Genuâ, Austriaci, Rexque Sar-
dinie partirentur inter se Reipublicæ
impe-

38 DE BELLO ITALICO,
imperium, & quâ ad orientem, occidentemque spectat, æqualiter quisque, atque opportunè haberent. Lunensis autem portus Francisco Lotharingio Cæsari, eidemque magno Etruriæ Duci attribueretur, cum debellatum esset: atque ita Austriaci ne præmiorum belli Genuensis partem Regi denegarent, Rex ut, rejectâ in aliud tempus Placentinæ prædæ controversiâ, xii. cohortes, deductaque arce Savonensi tormenta subsidio Austriacis mitteret; idque subsidium celeriter venturum idem Blonchedius confirmat. Quibus rebus cognitis, Sculemburgius, & re frumentariâ præparatâ, pluraque in agmina distributis copiis, quæ esse ad duodeviginti hominum millia dicebantur, Novis noctu proficiscitur.

Occupatis, uti supra cognitum est,

LIBER TERTIUS. 39

est, Ligusticis a Bottâ faucibus, Austriaci, exquisito per exploratores itinere, ex omnibus montium jugis subito sese ejiciunt universi, & Porciferam simul vallem, simul Bisamnatem conari obtinere videntur: eodemque tempore Præfectus Britannicæ classis Genuensis portus aditum obseperat, nullaque a custodiis navium Ligusticæ litoris loca vacare patiebatur. Præscriptum item erat Vogternio, uti, coactis ex Cisalpinâ Galliâ ii. hominum millibus, in Sergianensem provinciam erumperet, eo consilio, ut, omnibus obsessis viis, intercluso terrâ, marique: comœatu, aut fame subacti deditio-nem Genuenses facerent, aut ferro ignique confecti pervicacis furoris poenam subirent.

At Genuenses naturâ loci, auxiliisque Borboniorum, & veniæ desperatio-

ratione confisi paratissimo erant ad resistendum animo. Sed cum neque ardua, neque munita loca vim hostium undique erumpentium sustinere possent, cumque rei militaris imperiti Ligures exercitatissimis hostibus opponerentur, pedem referre Genuenses coguntur, amissoque Montogio, ad Mariæ Montanæ fanum sese recipiunt: & Porciferani, quanquam acrius Piccolomineo repugnaverant, casam quandam propè Langentium pagum nonnullis levis armaturæ peditibus fortissimè defendentibus; tamen ipsi quoque hostium virtute submoti ab Bolzanetum sese recipere coacti sunt, quo in vico præsidium erat Gallorum. Sculemburgius, qui in itinere ex equo ceciderat, latusque vehementer offenderat, captis quaquaversùs locis pluribus opportunis, occupato a fronte,

com-

communitoque monte Adamante, & collocato post se Sanctandræensi castrorum Præfecto, ne intercluderetur, ipse apud Turraciam, idoneo, ut diximus, ad utranque vallem loco, prætorium constituit.

At Mauriacensis Gallorum Præfectus, ubi hostes tam propè ab Urbe constituisse accepit, vel inopiâ consilii perturbatus, vel non satis cognitâ locorum naturâ, simul suis, qui paucissimi erant, atque Urbi præmetuens deduci Bolzaneto præsidium, Geminosque Fratres relinqui, omnesque sub mœnibus copias constitui jubet. Quo facto, qui ad Mariæ Montanæ excubabant, ii etiam sese ad Urbem receperunt. Porciferani autem, etsi a Gallis deserti, tamen in tuendi Bolzaneti consilio constantissimè permanserunt, quòd verebantur, si

42 DE BELLO ITALICO,
eum Austriaci locum tenuissent, ne
liberius, vastandi, prædandique causâ
sefe in vallem effunderent.

Relicto monte Geminorum Fra-
trum, cedentibus Gallis, cum tota
fremet Civitas, commotus omnium
querelis, & Guimontii potissimum,
qui erat apud Rempubicam Gallo-
rum Regis Legatus, monitis incitatus
Mauriacensis petit eâdem nocte ab
Senatu, ut urbanæ militiæ partem
Roccapinio Trib. mil. attribuat, cui
mandaverat ipse, ut relictum sinè ul-
lâ cunctatione montem reciperet. Cum
Galli inconsiderantiam receptus celeri-
tate irruptionis corrigere cuperent, Ge-
nuenses, quorum maximè res ageba-
tur, arreptis armis, concurrerent, fa-
cilè, aliquot dejectis Austriacis, qui
ex vicino Adamante successerant, Ge-
minorum Fratrum mons. receptus est,
eoque

LIBER TERTIUS. 43

eoque recepto rursùs, qui a Mariæ
Montanæ fano profugerant, eodem
celeriter redierunt. Montem Senatus
firmo præsidio tenendum, additisque
operibus muniendum, eique munitio-
ni, qui invicem cum Gallis præef-
sent, quòque res vocaret, Senatus
nomine accurrerent, Joannem-Caro-
lum Pallavicinum, Felicem Balbum,
Nicolaum Jovium, Francum Grimal-
dum designandos censuit, & Jacobum
item Grimaldum, atque Ambrosium
Centurionem, quorum alter Venetiis,
alter e Galliâ, audito patriæ disci-
mine, Genuam confestim advolarat:
iisque deinde, quoniam pro multitu-
dine rerum gerendarum pauci vide-
bantur, Carolus, & Pasqualis Spi-
nular, & Franciscus Franconius ex
S. C. adjuncti sunt: cumque ad Scoffa-
ram, qui locus ad Bisamnatem vallem
Pars II. F ij tuen-

tuendam, refranandosque ab eâ parte hostium impetus peropportunos erat, magna Ligurum multitudo convenisset, iis qui præesset, missus est Petrus Canevarius, de quo ante dictum est.

At Vogternius in Sergianensem provinciam progressus, conventum opidi, atque arcis Præfectum, cum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi permovere posset, equites, peditesque suos infesto agmine procedere iussit. Eò Senatus iussu venerat Michael Pincetius. Hic magnâ tumultuariorum militum manu contractâ, Sergianenses confirmat, præsidia in locis, quæ erant hostibus finitima, constituit, ipse cum reliquis copiis ad hostes proficiscitur, acriterque in eos impetu facto, repulit, atque aliquot millia passuum profecutus consistendi illis facultatem non dedit. Quo per-

motus

motus incommodo Vogternius, cum omnem adversus se consentire provinciam intelligeret, atque intrare intra præsidia periculosum putaret, infectâ re, discessit, & Massensem, Lucensemque agrum maximis emensus itineribus, Apenninumque transgressus sese ad Sculemburgium propè Genuam recepit.

Sculemburgius, cum denunciationes, admoto exercitu, majorem habere vim, &, dum in metu est, parvo populum momento quam ad cumque conditionem impelli posse existimaret, denunciari Genuensibus per Blonchedium iussit, uti arma ponerent, imperata facerent: Reginam, tamen si gravissimâ digni poenâ Genuenses sint, qui rebellionem post deditio- nem fecerint, veteresque injurias novo scelere cumularint, tamen eos pro suâ

miser-

misericiadiã conservatos, quàm delectos malle; siquidem, priusquàm, quæ in itinere sunt, tormenta ad exercitum advehantur, ad sanitatem redeant: nullam, advectis tormentis, futuram deditiois conditionem, atque intellecturos Genuenses, quàm miseris grave, & temerarium sit, irritare potentiores, in demissâque fortunâ spiritus gerere magnos magis, quàm utiles: denique constituent ipsi, utrum, pace firmatâ, onanique dempto metu, regiae clementiæ malint, an, vastatis agris, interfectis civibus, eversâ patriâ, severitatis periculum facere. Hâc ad Senatum relatâ denunciatione, ita Jacobus Grimaldus ex auctoritate Blonchedio respondit: Jus esse naturæ, ut sua quisque quâcumque ratione defendat; neque ullo obstringi scelere, si quis alienam ab se injuriam propul-

pulsaverit: illos videri potius ab æquitate, justitiâque discedere, qui tantum sibi licere putant, quantum possunt, &, cum in aliena tam impudenter invadant, innocentes accusent, qui sua tueantur: Reginam, quæ adeo clementiæ nomine gloriatur, non potuisse non commoveri, si inaudiverit, quàm iniqua, quàm multa ab Ducibus suis pertulerint Genuenses, qui quidem ipso in belli ardore suæ maluerunt utilitatis, quàm eximiæ erga illam observantiæ oblivisci: irritatam toties patientiam postremò in furorem erupisse, &, qui ab omni cum Regina bello semper abhorruerint, eò esse demum adactos, ut arma sumerent, quæ justissima sint oportet, cum necessaria fuerint: armis sumptis, sic esse Genuenses paratos, ut nec obideri, si necessitas coegerit, nec mori, si ca-

si casus inciderit, pro libertate recusat: cætera superis, fortunæque committant. Sculemburgius, ubi intellexit, neque Genuensium frangi constantiam jactatis denunciationibus, neque concordiam, quam optima domi disciplina, externique metus hostis faciebat, convelli posse, nullamque propterea aut spem, aut causam deditiois esse, ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Itaque & munire vias instituit, quo facilius tormenta subveherentur, & alia ex aliis loca occupare perseveravit, ut Genuenses quàm angustissimè contineret.

Advenerat interim Genuam Dux Bouflertius, Gallici exercitus Legatus, atque unus e principibus Gallicæ nobilitatis, Equitemque Chovelenum castrorum Præfectum, nonnullosque alios duces adduxerat, &, quòd non
sine

sinè causâ tantus Vir a Galliæ Rege submissus videbatur, civitatis spem, alacritatemque renovaverat. Ille in magno populi concursu, plausuque Senatuum ingressus ita Ducem, Senatoresque est allocutus: Eâdem Genuenses animi magnitudine Reipublicæ libertatem, & Galliæ salutem attulisse, quosque hostes a cervicibus suis repulerint, eosdem a Galliæ finibus retraxisse: itaque sibi prius beneficio fuisse, & virtutis famâ, quàm vultu, congressuque cognitos; seseque, cum ad eos veniret, existimavisse ad Marcellos, Scipiones, Fabios venire, quorum animi robur nullis fractum calamitatibus, & vix posteris credibile manu ipsi, usuque revocaverint: hujus famâ virtutis commotum statuisse Galliæ Regem non tam bello, quàm fide præstantem benemeritæ Reipublicæ

30 DE BELLO ITALICO,
omnibus modis subvenire, seseque ab
eò missum, qui præsens regiæ testis
esset, atque obses voluntatis: proinde
hortari, cujus hostis insolentiam soli
ejecerint, soli hætenùs retuderint, ut
ejus in oppugnatione audaciam maxi-
mi Regis auxilio freti contemnere ne
vereantur: Regis illos Legatum habi-
turos ad belli consilia socium, ad pe-
ricula ducem, neque se Gallum esse
melius omnibus probare posse, quàm
si amore, fideque erga Rempublicam
Genuensis fuerit. Dux Galliæ Regis
benignitatem summis laudibus extulit,
qui Rempublicam in gravissimis peri-
culis & adjuverit jam egregiâ liberali-
tate, & nunc Legatum ad eam am-
plissimum Virum mittat: tanti benefi-
cii nunquam se, nunquam Senatum,
totamque Civitatem immemorem fu-
turam: potuisse Genuensibus hostes
oppi-

oppida, agros, pecuniam adimere, fi-
dem, atque animum neque ademisse,
neque adimere potuisse: itaque futu-
ros eosdem, qui semper fuerint, ut
in bello fortes, ita in fœdere con-
stantes, atque hoc etiam magis, quo
minùs nunc sunt de exitu rerum, ad-
juvante potentissimo Rege, solliciti.
His actis in Senatu, magnâ omnium
alacritate discessum est.

Paulò longiùs progressi Sextum,
Vulturemque ad mare oppida occu-
paverant Austriaci, & Pinum in mon-
tibus, cc. edito loco impositis militi-
bus, additisque munitionibus tenebant.
Vulturenses Austriacorum perterriti ad-
ventu, auctore, & sequestre timidif-
simo quodam loci sacerdote, sese
Franchinio Trib. mil. dederunt. De-
ditione factâ, proximis improvisò ex
montibus cum suâ tumultuariorum

52 DE BELLO ITALICO,
militum centuriâ descendens intervenit
Ænobarbus, conditiones nihil moratur,
impetum facit, occidit nonnullos,
fugat omnes, longissimèque fugientes
insequitur. Hujus operâ Ænobarbi eo
Genuenses bello, optimâ, fortissimâque
sunt usi, & ipse, rebus strenuè gestis,
cum humili ortus loco ignotissimus
antea fuisset, pervenit ad hominum
famam.

Altera ex parte Stephanus Lammelinus
amantissimus Patriæ Vir, qui, Venetiis
initio belli relictis, ad opem statim
Reipublicæ ferendam convolarat, cum
Mariæ Montanæ fano præfesset Pyrochitro-
phorique c. I. Austriaci loco potiri conarentur,
qui Lupâ-Amara dicitur, eò profectus est;
eodemque tempore Paulus Gentilis cum
militibus legionariis, Liguribusque
aliquot Stajene progressus ad Pinum
pervenit. Ne his
qui-

quidem locis impetum Genuensium Austriaci
tulerunt, compluribusque amissis, relictis
impedimentis, atque ipsis, quas instituerant,
munitionibus, ad suos sese præcipiti fugâ
receperunt.

Eodem ferè tempore a Creto, ubi
Sanctandrænsis constitit, duplici hostes
agmine proficiscuntur, Canevariumque,
qui Scoffaræ, ut diximus, præerat, dextrâ
sinistrâque adoriri parant. Qui Lavanio-
lam, qui item Montem Cornarium obtinebant,
quæ prima erant opposita hostibus venientibus
loca, pedem Ligures referre cœperunt,
eatenusque retulere, quoad locum nacti
opportunum subsistere, & militum, qui
adveniebant, subsidio confisi repugnare
potuerunt. Nam eâ re nunciatâ Canevarius
iisdem, quibus Austriaci venerant, jugis
mille statim Bisamnotes, iisque qui
subsidio essent,

54 DE BELLO ITALICO,
essent, legionarios nonnullos bipartitò
mittit; & partem, in quâ ipse erat,
aggredi a latere hostem, partem a ter-
go invadere jubet. Commisso prælio,
Genuenses Adolescentuli ducis alacritate
incitati acrius impugnant; illi Genuen-
sium audacia, &, ne intercluderen-
tur, metu commoti celeriter loco ce-
dunt. Itaque interficiuntur, fugantur.
At Canevarius, dum, fufis hostibus,
retinere suos a prædâ, atque ad ar-
cem occupandam Turriliam, quam
hostium fugâ desertam esse cognoverat,
adducere obequitans, adhortansque
contendit, longiùs progressus, jaculi-
que in adversum os ictu vulneratus
ex equo delabitur: conantibus auxilia-
ri suis; frustrâ, inquit, attollere co-
namini, quem jam vita deficit: unum
oro, celentur meâ de morte milites,
ne ipsius nuncio debilitatis eorum ani-
mis,

LIBER TERTIUS. 55
mis, parta jam victoria interpelletur.
Ego satis vixi, siquidem invictus, &
pro patriâ morior. Redintegratur Ca-
nevarii morte hostium cædes, crevit-
que adeò Ligurum furor, ut irâ fla-
grantes non captivis, non vulneratis
parcerent. Refertur in Urbem Cane-
varii cadaver, ad cuius aspectum tri-
stissimus augetur omnium dolor, quem
jam mortis nuncius fecerat. Concur-
rebant, videre cupiebant; illum mor-
tuum consuevisse ajebant, dum vive-
ret, hostibus terrorem, suis animum
addere: illum ad parandos milites li-
beralem, ad pericula, consiliaque bel-
li fortem, & prudentem fuisse, at-
que hæc egisse omnia, cum ad an-
nos xxii. natus esset. Nam Caneva-
rius non solùm animo, sed etiam,
quod non erat ab eâ ætate postulan-
dum, consilio erat non vulgari. Fue-
rat

rat in Galliâ Cisalpinâ apud exercitum Reipublicæ Protrib. mil. legionis Ligusticæ; prælio ad Tanarum interfuerat, paucisque mensibus, cum esset Genuâ profectus rei militaris rudis, factus redierat dux: adeo verum est, ab excellentibus ingeniis indocilem usum disciplinam non desiderari. Supremo die suo quàm amplissimè elatus est, funebrique pompæ tota fermè Civitas, milites, ducesque, ipse imprimis Dux Bouflertius interfuit. Factum est etiam S. C., ut Petro Canevario invictissimo Adolescenti ob mortem pro Republicâ obitam statua marmorea in curiâ poneretur, quæ tantæ virtutis monumentum, patriæque posteris defendendæ exemplum esset.

His omnibus præliis intellectum est, neque Austriacis satis esse animi, quòd

quòd locorum naturam ignorarent, neque Liguribus constantiæ, si a nobilium exemplo, & legionariorum subsidio desererentur. Accedebat hùc ut militari assuefacti disciplinâ Austriaci meliùs progredierentur, &, quæ cæpissent loca, peritiùs defenderent. Ligures autem facile a signis discederent, magisque in singulis interficendis militibus, quàm in summâ rerum Austriacis nocerent. Erat tamen in hoc bellandi genere illud Genuensibus opportunum, quod & levibus præliis atterebatur hostis, quem deteriore in dies locus alienus, & tempus faciebat, & Liguribus quotidianâ præliandi consuetudine animus accedebat: sociis prætereà spatium erat mittendi auxilia, quæ per medias Britannorum classes parvis advecta navigiis in Genuæ portum facilè irrepebant.

Austriaci, Coronatæ occupato fa-
no, quod edito loco positum, pro-
piùs jam, instructis munitionibus,
Arenario suburbano succedebant. Ge-
nuenses, quò longiùs illos arcerent,
a Porciferæ amnis ostio ad eam exte-
riorem Urbis munitionem, quàm For-
cipem appellant, comprehenso colle,
qui ab amœno prospectu nomen ac-
cepit, aggerem perducere, atque in-
struere properabant, neque adaectis ex
hostium munitione, Britannicâque na-
vi, quæ rei impediendæ causâ ad li-
tus accesserat, telis deterrebantur, quo-
minùs opus urgerent. Quin etiam ipsi
suorum tormentorum vi Austriacos,
Britannosque vexabant, Franchinium-
que interfecerant nefariam ulti crude-
litate, quâ ille in miseros Porciferâ-
nos omnia exempla cruciatus edide-
rat: eâdemque celeritate ab alterâ Ur-
bis

bis parte Albarense suburbanum, ex-
celsioraque circum loca munire cura-
bant, & sic sunt patriæ tutandæ stu-
dio incitati homines insueti militaris
patientiæ, ut rem multi operis, ac
laboris, adhibitis militaribus archite-
ctis, nobilissimisque ad opus viris ex-
cubantibus, brevè perficerent.

Adventus Ducis Bouffertii sum-
mâ spe, & voluntate Civitatem com-
pleverat; nec minùs ipse, quàm in
Senatu confirmaverat, animo labora-
bat, ut Reipublicæ Genuensis aman-
tissimus videretur. Nam, seu quid
communicandum, seu quid admini-
strandum esset ipse principes Civi-
tatis benignè appellabat, ipse plebem
effusâ largitione incitabat, interdium,
noctûque obequitans, interim pedes,
nihil apud hostes tutum, nihil apud
suos languidum patiebatur. Namque

Pars II.

H ij etiam

etiam per eos dies Coronatæ fano depellere Austriacos constituerat, urbanamque esse in armis militiam, seseque ad nocturnam parare eruptionem iusserat. Signo dato, omnes conuenerant. Ipse monendo, cohortandoque aderat Bouflertius. Movebantur etiam exemplo Josephi Duratii, qui provecâ ætate, ut sæpè aliàs, ita tunc armatus prodierat, nummosque populo spargens rem adjuvabat. Sed infregit consilium fœdissima coorta tempestas, adeout, proluentibus undique aquis violentissimis, neque arma homines tenere, neque pedem progredi possent.

Senatus, cum multa, quæ perlinerent ad sollicitandum statum Reipublicæ, excitari in turbâ belli posse existimaret, saluberrimumque censeret in maximis rebus summam
im-

imperii apud unum esse, quæstionibus extrâ ordinem exercendis quasi dictatorem dixit Augustinum Gavottum, qui pœnâ paucos, terrore omnes afficiens intestino scelere Rempubli-
cam liberavit. Magnam interim argenti vim in bellum Genuensibus Rex Galliæ dare, neque minorem Hispaniæ Rex liberalissimè polliceri perseverabat, & auxilia uterque submittebat.

Auctâ classe, omnibus longè, latèque litoribus occupatis, intentiores erant ad custodias Britanni. Genuenses ad recipienda auxilia, quæ, classis metu, portu Monæci continebantur, lx. phaselos miserant, iisque præsidio naves longas duas. Nam commeatus propter ejusmodi agilitatem navigiorum facilius elabebantur, minusque, si nonnulla fortè ex iis in cursu offenderent, deperibat militum, qui se-
para-

62 DE BELLO ITALICO,
paratim in plures erant phaselos im-
positi. Ac primò in noctem conje-
cti phaseli, obductâque summo mane
nebulâ occultati Britannicam fefelle-
rant classem: deinde ubi diluxit, di-
scussaque caligo est, apparuere. Quos
cum audaciùs progressos Britanni vidif-
sent, sperantes intercipi posse, præda-
toriam subito navim, myoparonem,
atque aphractum ad eos miserunt. Ge-
nuenses, eductis triremibus duabus,
conantes portum capere phaselos pro-
tegebant, prædatoriamque navim ja-
ctis morabantur telis. Eodem tempo-
re naves longæ duæ Genuenses myo-
paronem, aphractumque Britannorum,
commisso prælio, distinebant. Quæ res
magnum attulit phaselis ad incolumi-
tatem momentum. Nacti enim spa-
tium, cum vehementiùs remos incital-
sent, in portum omnes refugerunt,
quos

LIBER TERTIUS. 63
quos statim, repulsis, elusisque Bri-
tannis, naves longæ, ac triremes con-
secutæ sunt. Ea expectati auxilii spes,
is ex prælio metus animos versabat
Civitatis, ut nemo ferè Genuæ fuerit,
quin visendi causâ altissima tecta, mœ-
niaque petens ex omni prospectu lo-
cum spectaculo caperit, lætusque,
confecto prælio, & gratulabundus
ad portum procurrerit. At Britanni
omnium dominatores marium, tantâ
sub oculis acceptâ ignominiâ, magno-
perè fremebant, eoque id magis, quod
crebris sollicitabantur Austriacorum
querelis, qui auxiliorum adventum
eorum negligentia falsò tribuebant.
Nam Genuenses nautici, & ipsi ho-
mines domestico maris usu valebant,
parvulisque navigiis, quibus incredi-
bili celeritate transmittentes, ad litora
sefe statim, vadaque applicabant, at-
que

que ita Britannicarum impetum navium ferè semper fugiebant. Magna prætereâ est maritimarum rerum inconstantia, & difficultas, utpotè quas interdum malacia detinet, tempestas sæpe affligit, incertissimæque semper res, ventus atque unda gubernant. Neque verò, dimissis quaquaversùs aphractis, parùm proficiebant Britanni, submissâque etiam navi, quæ contrà Nervium in anchoris consisteret, eamque esse partem, quæ propter angustissimam oram Genuam ducit conjectis infestam telis haberet, importari terrâ in Urbem commeatus prohibebant, excensionemque eo loco facere tentaverant. Sed periculum veriti, quòd Ligures arma cæperant, ad navem statim refugerant, quam paulopost, sublatis anchoris, in altum remulco adducere coacti sunt. Illam enim Ligures,

gures, duobus allatis noctu tormentis, repentino impetu telorum labefactaverant.

Venerant tandem xii. Subalpinorum cohortes, quarum Comiti Rocæfio permissum erat imperium, atque is, capto, direptoque Vulture, ad Sextum castra fecerat, eòque tormenta Savonensi arce deducta, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent, terrestri desperato itinere, Britannicis navibus supportabantur. Aucto Sculemburgius exercitu, collem quendam, in quo fanum est Misericordiæ positum, Ligurum dejecto præsidio, facile potitur; qui collis abest ab Genuâ millia passuum ii.. Genuenses eo amisso loco, tametsi non maximi erat momenti, tamen vehementer propter nimiam cujuscumque rei sollicitudinem perturbantur. Bouflertius, ne per

Pars II. I otium

otium hostium increfceret audacia, & vulgi ingravesceret timor, signum dari, recipique collem, fanumque imperat, idque confestim conatus effecturum se sperabat, propterea quòd amnis Porcifera, qui medius inter eos, qui fanum obtinebant, reliquaque hostium præsidia fluebat, coortis imbribus, eâ nocte admodum creverat, ut, quominus alii aliis subsidio irent hostes, impedire posse videretur. Dat negotium Choyelenio castrorum Præfecto, uti princeps prælium ineat. Ille urbanæ militiæ centuriis, & Gallis, atque Hispanis aliquot assumptis, ad hostes proficiscitur, in eosque, cum hora diei esset octava, imperum facit, acerrimèque repugnantes, relictis inferioribus locis, ad fanum sese recipere cogit. Eodem tempore Comes Lannionensis, qui Geminorum-Fratrum

trum monti præsidio erat, eruptione factâ, hostes a latere premebat, jamque, cum ab horâ octavâ ad vesperum pugnatum esset, Hispani, Gallicque Pyrochitrophori captis Austriacis compluribus, atque occisis, fano appropinquabant, in eoque jam erant, ut irrumperent: cum Bouflertius, qui ad portam Granarolam progressus eventum pugnæ expectabat, receptui cani jussit. Nam, & satis ad hostium minuendam audaciam, Genuensiumque confirmandos animos factum existimabat, & Lannionensis eruptione, Geminorum-Fratrum montem nudari nolebat, ne vacuum a præsidio eum hostis occuparet. Præterea, cum res studio esset contentionis propè in noctem deducta, in tantâ veteranorum paucitate nocturnum esse prælium vitandum censebat. Ita in occupato Au-

striaci colle remanserunt, Borbonii, & Genuenses in Urbem reversi sunt; cum hi, quòd primo concursu terga vertere hostes coegissent, vicisse sibi viderentur, illi vicissent. Tumulum enim, fanumque, quæ causa pugnandi fuerat, tenuerunt. Pauci ex Borboniis, & Genuensibus cecidere, in his Marchio Fajensis Trib. mil. de exercitu Gallico, qui hostibus insistens mortiferum vulnus accepit, ex eoque postridie interiit. Ipse fortissimè pugnans vulneratur Chovelienus. Francus autem Grimaldus in medios ardore pugnandi abreptus hostes, ab iis captus est, unum præstantissimus Adolefcens, dum caperetur, questus, quòd, cum in alienam veniret potestatem, Patriæ suæ inservire non posset.

Operum magnitudo, & continens tot mensium labor populi studium

dium infirmare videbatur, erantque, qui propter non magnum in re militari usum non magnum sæpe periculum miserarentur, firmioresque existimarent hostes, quàm reverà essent. Multa improbi fingeant, prudentes suspicabantur, timidi credebant, ut his omnibus rebus magnus paulatim irrepere timor, & desperatio posse videretur. Itaque, ne in medio rerum cursu impetus resideret animorum; artificum capita, urbanæque plebis principes in curiam extrà ordinem cogere, eosque alloqui de Senatus sententiâ Brignolius Dux constituit. Cum frequentes convenissent, magnaque prætereà affluxisset multitudo amictus togâ purpureâ Dux, & sedens in solio: Non negaverim, inquit, Genuenses me ultrò ad vos tanquam ad homines diuturnitate belli defatigatos, hor-

70 DE BELLO ITALICO,
hortandi causâ processisse; sed tantî
ego facio frequentiam hanc vestram,
quâ in hunc locum rogati conveni-
stis, eam in vultu omnium, atque
oculis eminere video patriæ alacrita-
tem defendendæ, ut gratulatione mihi
potius, quàm hortatione utendum esse
intelligam. Quid enim eos horter,
quos intueor, paratissimos? est verò,
quod patriæ, quæ cives genuit for-
tissimos, est quod vobis, qui patriam
servastis pulcherrimam, est denique
mihi ipsi quod gratuler, cujus impe-
rii nomen multò illustrius perveniet
ad posteros vestræ commendatione vir-
tutis. Quanquam haud scio, an hæc
ipsa gratulatio supervacanea sit, cujus
est usus confecto bello reservandus,
ne fortunæ beneficium præripuisse vi-
deamur. Quæ erunt igitur meæ par-
tes? illud unum vos admonere, ut
vestri

LIBER TERTIUS. 71
vestri similes sitis, idque efficiatis, ut
extrema principiis consentiant. Nam
quid minus conveniret, Genuenses,
quàm, collocatæ cum essent in cervici-
bus nostris victrices Austriacorum legio-
nes, vos privato consilio (nec enim ali-
tèr fieri potuit) eiectis illis, sustinuisse
solos labantem fortunam Reipublicæ,
& nunc auctore Senatu, consentien-
tibus omnibus, adjuvantibus Regibus
potentissimis, animo deficere? an ho-
stem ut videamini timere, quem fuga-
stis? aut aliquid ab eo æqui sperare,
qui stare sibi non posse videtur, nisi hæc
eversâ, & deletâ civitate? qui non pe-
cuniam, ut antea, sed jam iratus san-
guinem vestrum concupiscit? nullâ ma-
gnoperè laceffitur injuriâ ad pacatos,
ad deditos accedens nihil sceleris, ni-
hil crudelitatis prætermisit: quid hîc
faciet dolore ardens amissæ prædæ,
& gran-

72 DE BELLO ITALICO,
& grandi læsus ignominiâ, quâcum-
que ratione in Urbem hanc redire
potuerit? sed, ut spero, & video,
non poterit. Eos habemus socios
Reges, quos eadem nobiscum arctis-
simè causâ conjungit, eos Regum Le-
gatos, eam Senatus constantiam, eum
omnium ordinum consensum, ut ve-
hementer sit hostibus de victoriâ de-
sperandum? qui neque pauci tantæ
Urbis oppugnandæ molem sustinere
queunt, & quò plures sunt, pluri-
bus rebus in nudo, atque aspero so-
lo egere necesse est. Non Britanni,
unâ, aut alterâ intercæptâ naviculâ,
commeatus, auxiliaque nostra impe-
dire; non Subalpini, paucis commif-
sis cohortibus, ad summam belli mul-
tùm proficere possunt. Atque hos
iplos jam ad respicienda cuique dome-
stica mala belli per vos excitata for-
tuna,

LIBER TERTIUS: 73
tuna, & Borboniorum in Belgio,
Italiâque victoriæ convertent. Quid
autem sinè his Austriaci poterunt
omnium egentes rerum, & quotidiana
deminuti præliis? Tolerate, Genuen-
ses, paucorum dierum molestiam, &
tantum hunc oppugnationis appara-
tum ad nihilum propè diem recidere
videbitis. Nolite interim aut stultâ
aliquâ spe aperire ad occasionem lo-
cum hosti, aut vano metu, animi-
que imbecillitate patriam omnem pro-
sternere, eorumque etiam auxilio, vo-
bis trepidantibus, spoliare, qui ve-
stræ salutis causâ maris, atque ho-
stium periculum neglexerunt. Quæ
Hispani, quæ Galli milites pro vo-
bis gesserint, atque gerant, ipsi vi-
detis. Quo socii Reges, quo inpri-
mis Galliæ Rex sit animo in Rem-
publicam, quâ fide, adest, qui vo-
Pars II. K bis

74 DE BELLO ITALICO,
bis ostendat nobilissimus Legatus ip-
sius Bouffertius, regiae testis volun-
tatis, & vestrae idem aestimator vir-
tutis. An patriam peregrini vestram
studiosius defendent, quam cives?
an poenitet vos, quod, Republicam re-
cuperatam, famam estis apud omnes
gentes, atque immortalem gloriam
consecuti?

Quod si, his omissis, causam
belli spectare, eamque judicare melio-
rem velimus, quam etiam Coelestes
adjuverint: quanam esse potest, Ge-
nuenses, causa justior bellandi, quam
quae adversus teterrimos patriae op-
pugnatores civium armat manus? aut
quisnam illud sine Divino evenisse
consilio existimet, quo factum est,
ut exercitatissimi, paratissimi que ho-
stes vincerentur a vobis, qui propere
eratis inermes, & nullum certe rei
mili-

LIBER TERTIUS. 75
militaris usum habebatis? Superis igitur,
hominibusque juvantibus, incumbite,
Genuenses, in optimam causam,
eamque nunc meliore belli conditio-
ne retinete virtutem, quam a prin-
cipio perditam ferè fortunam praestiti-
stis. Qualis erit vestra in bello vir-
tus, talis erit hujus Urbis, & totius
nominis Genuensis fors. En ego ve-
ster Dux pro patriam, pro vobis,
quos mihi carissimos, atque in libe-
rorum loco habeo, non solum vigilare,
adesse, providere, sed etiam pugnare,
& mori paratus. Equidem me Ducis
nomine Patres appellarunt, ego pa-
triae militem dici volo; &, si regius
hic ornatus impedimento mihi est,
quominus vobiscum unam in aciem
prodeam, date gregale sagulum, quo
turbae immixtus praeliantium vitam
meam hostium telis objiciam. Nam
Pars II. K ij neque

76 DE BELLO ITALICO,
neque grata est dignitas, quæ vitam
servat incolumem ad intuendam pa-
triæ everfionem, neque acerba mors,
quæ naturæ debita patriæ donatur.

Quâ Ducis extremâ oratione per-
motus populus dicentem interpellat, &
magnis clamoribus cohortatur, ut si-
bi consulat, & vitam suam ad Rei-
publicæ utilitatem reservet, universi-
que discedentem ex concione lætissimo
plausu prosequuntur, & se ad omnia
belli pericula paratissimos esse confir-
mant. Itaque, cum pro operum ma-
gnitudine, & stationum multitudine,
tametsi duodeviginti fermè hominum
millia quotidie essent in armis, tamen
parum videretur esse defensorum, Se-
natusque consultum factum esset, ut
lecticarii, servique omnes puberes ar-
marentur, non dominus fuit, qui fa-
miliam offerre, non servus, qui no-
men.

LIBER TERTIUS. 77

men dare recusaret; ipsasque videre
erat primarias Fœminas, Senatoresque,
non, ut antea, stipatos grege fami-
liarium, sed uno vix famulo comita-
tos in publicum prodire. Una omnium
occupaverat animos patriæ cura, &
quæ prosperis temporibus pudori fuif-
sent, faciebat calamitas Reipublicæ,
ut laudi ducerentur.

Mittuntur Comes Lannionensis,
& Augustinus Pinellius, quorum alter
Gallis, alter Liguribus, atque uterque,
mortuo Canevario, Scoffaræ præsit.
Hi arcem Turriliam vano ab hostibus
metu derelictam recipiunt. Arx con-
trâ Masonia, præsidiumque per eos
dies, adacto cuniculo, in potestatem
Austriacorum venit; id quod in tan-
tâ militum paucitate Genuensibus ac-
cidit perincommode.

At Sculemburgius Subalpinorum
auxi-

auxiliis confirmatus in Bisamnatem vallem erumpere, &, quæ pars Urbis ad orientem spectat, patetque maximè, atque infirmior est, hanc adoriri constituit. Id ne a principio spectaverit, & adventum præstolans Subalpinorum tandiu distulerit, an alterius partis oppugnandæ difficultate admonitus situm postea Urbis accuratius perspexerit, non sanè constat. Illud videtur certò esse ponendum, oppugnari Genuam facilius potuisse, si exercitum Austriaci in Bisamnatem vallem statim adducere maluissent, quàm munitissima Porciferæ vallis loca carptim tentando prima belli tempora Borboniis, & Genuensibus prodere.

Pridie id. Jun. circumspectis diligentissimè Sculemburgius, & paratis, quæ ad eruptionem pertinent, jussis
Sub-

Subalpinis omnibus, & Austriacorum cohortibus aliquot ab alterâ Urbis parte Genuensium præsidia tentare, Geminorumque eodem tempore Fratrum montem simulato impetu invadere, ut ancipiti defensionis curâ distracti Genuenses, Borbonique a præsentis periculi suspicione averterentur. Ipse, triplici instructâ acie, tertiâ circiter vigiliâ castris egressus, Ferritoremque amnem, nullo repugnante, transgressus, expedito exercitu ita noctu iter fecit, ut sub lucis adventum ad Serram, quam vocant, Bavavorum perveniret, Ligures, qui ibi erant præsidio, paucos, & nec opimantes nihil negotii fuit opprimere, atque in fugam dare. His fugatis, ad faucem Rattorum, qui perangustus est in illis montibus aditus, & defendi opportunè poterat, eâdem celeri-

80 DE BELLO ITALICO,
leritate contendit. Militaris disciplinae
neglecta severitas magnæ sæpe in bel-
lo calamitati est, & tum fuit. Nam
Helvetiorum manus de Hispaniensi
exercitu, cui locus is ad defenden-
dum obvenerat, cum sine ducibus,
qui inamœnæ solitudinis tædio lon-
gius pernoctabant, remissiùs ageret vi-
gílias, & omnia magis, quàm hostes,
expectaret, repentino eorum adventu
exterrita, perturbataque loco excessit.
Quo Austriaci potiti, summumque
nacti jugum rejectos ex loco superio-
re urgent Helvetios, atque hi, cum
omnibus rebus premerentur, ægrèque
resisterent, initium fugæ faciebant.
At Taubenius Hispanorum Præfectus,
qui ad Urbem erat, eâ re nunciatâ,
cursu incitato, Cordubensis legionis
manipulum secum adducens eò statim
advolarat, atque hostes comprimere,
suos-

LIBER TERTIUS. 81
suosque precibus, cohortationibusque
firmare conabatur, ut se ex fugâ, &
timore colligerent. Qui cum nihilo-
fecius fugere perseverarent, ille, ut
videret, si posset exemplo retinere,
quos verbis non poterat, districto
gladio præcurrit ante omnes, gravi-
que affectus vulnere, cum se sustine-
re non posset, inter militum manus
e prælio ablatu est, duodecimumque
post diem præstantissimus dux omnium
luctu, & desiderio interiit. Fit pro-
tinùs, vulnerato Taubenio, effusa
Helvetiorum, atque Hispanorum fu-
ga. Jam Subalpini reliquique Au-
striaci, ita uti inter eos convenerat,
subitò instructis copiis provolaverant,
unoque tempore, & Arenarii muni-
tiones, & Geminorum-Fratrum mon-
tem tentaverant. Facile Genuenses de-
fendunt; celeriterque animadversum est,
Pars II. L maxi-

82 DE BELLO ITALICO ,
maximas Austriacorum vires aliò spe-
ctare, neque id ab iis, nisi distinen-
dorum hostium causâ, tentatum esse.
Primâ luce, pulsus Helvetiis, monte-
que occupato Rattorum, omnia ferè
superiora loca, unde est propinquus
in Bisamnatem vallem, Urbemque
Genuam despectus, multitudine Au-
striacorum completâ conspiciuntur.
Nam dextrum eorum cornu ad lu-
cum usquè sodalium Camaldulensium,
montemque Quetium pervaserat, Ma-
riæque Montanæ fano imminebat; si-
nistrum autem in vallem Sturlam,
omnibus circâ jugis occupatis, atque
ad mare pervenerat; tantumque ab eâ
parte terroris intulerat, ut Nazarianæ
munitionis, quæ ad Albarensis tumuli
radices constituta est, tormenta Bor-
bonii, desperatâ defensione, abjicerent
in mare, ne in potestatem Austriaco-
rum

LIBER TERTIUS. 83
rum venirent. Totâ interim Urbe fa-
ma percrebescit; non longè hostes
abesse. Tacita primò, & tristissima
admiratio; deinde conclamatur ad ar-
ma. Habetur Senatus. Complentur
mœnia. Consulitur. Trepidatur. Ge-
nuenses usus ignari militaris ad Bor-
bonios ora convertunt; quid ab eis
geratur, expectant. Borbonii neque
satis periti locorum, & veteranorum
paucitati diffidentes animo magis,
quàm consilio valent. Bouffertius ad
portam progressus Romanam de Ur-
bis defensione vehementissimè laborat.
Austriaci intereà longiùs procedebant,
& Mariæ Montanæ fanum jam occu-
paturi videbantur. Tum Marchio Le-
densis, qui fano præerat, cum se
nullâ satis munitione tutum adversùs
hostes arbitraretur, præsertim quos
recenti successu efferri videret, Bou-
Pars II. L ij fier-

flertium crebriores per nuncios facit certiozem, quid faciendum existimet; & se, cum loco diffidat, receptum parare demonstrat. Ac primò Bouflertius consilium ejus probat, postea monitus a Sicrio castrorum Præfecto de exercitu Genuensi, qui eò fortè advenerat, ne amplam, relicto fano, oppugnandæ Urbis occasionem hostibus præberet, locum pugnacissimè defendi jubet, & cum se jam Ledensis recipere cœpisset, summittit ei Roccapinium affinem suum, strenuum ducem, & paratum, qui aliis raptim additis munitionibus, allatisque tormentis, assiduo jactu telorum consistendi hostibus facultatem non dabat. Non tamen dubium fuit, quin, si, dum Ledensis trepidat, Bouflertius consultat, confestim Austriaci irrupissent, locus esset amissus, qui ad defen-

ensionem Urbis maximæ erat opportunitatis.

Ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Nam & negligentia Helvetiorum aditum propè ad Urbem hostibus dedit, & fortuitus Sicrii adventus salutem Genuensibus attulit: eoque die non tam virtus fuit Austriacorum laudanda, quæ viarum, locorumque difficultates supervadere aggressa celerrimè superavit, quàm Genuensium visa est admiranda fortuna, quæ quâdam suâ magis vi, quàm defensorum industriâ celeritatem hostium, victoriamque retardavit. Sculemburgius enim sive rem nimis facilem, sive nimis difficilem arbitratus, atque in facilitate insidias, in difficultate laborem ex tantâ militum defatigatione veritus vacuum Ledensis receptu. Marix Montanæ

tanæ fanum occupare neglexit (id quod erat ei omnibus modis conandum) deterritusque etiam, quominus propius Urbi succederet, munitionibus iis, quas in Albarenſi ſuburbano ſuperioribus diebus Genuenſes inſtituerant, in valle Sturlâ ſubſtitit, naſtusque deſertam quamdam ſecundùm mare Turrim, eam duobus impoſitis tormentis communiit, eòque ab Sexto, quæ ad oppugnationem Urbis pertinebant, comportari imperavit: unoque tempore, & adveſtis majoribus tormentis oppugnare Genuam ab eâ parte, & arctius obſidere conſtituit, naviculis, quæ magno erant Genuenſibus uſui ad commeatus ſubvehendos, duplici periculo perterrefactis; cùm, ſi litus legerent, vexarentur ab Turri, ſi altum tenerent, deprehenderentur a Britannis; percrebue-

bueratque rumor extremam eſſe in Urbe famem, grandique macie torridum populum ſordidiſſimis rebus tolerari; ut Civitatem ad voluntariam etiam deditionem inopiâ cogi poſſe Britannis perſuadere Sculemburgius vellet. Sed Britannicæ claiſis Præfectus navarchum in ſcaphâ Genuam cum caduceo miſerat, qui per cauſam reddendæ publicè literæ ſtatum Civitatis diligentius ſpecularetur; atque is in Urbem intromiſſus, opiparâque a Bouſtertio menſâ acceptus, dum ad Prætorium deducitur, reduciturque ad ſcapham, cibariorum copiam in viis expoſitam, quam etiam de induſtriâ Genuenſes adauxerant, populique alacritatem conſpicatus, quæcumque viderat, Præfecto renunciavit. Senatus eſtſi intelligeret, cujus rei cauſâ miſſus navarchus eſſet, qui nihil gravio-

ris

ris negotii attulerat, tamen non inutile iudicavit ad deterrendos hostes, videre ipsosmet, quàm parata essent omnia ad Urbis defensionem.

Respiraverant interim Genuenses, & Austriacos, qui præter opinionem non vicerant, pro victis habebant. Diem noctemque in operibus, in muris versabantur. Hispani, Gallique præsto erant milites, ducesque. Aderat omnibus hortator Boufletius, nullumque sibi ad quietem tempus relinquebat. Sacerdotes ipsi, quibus postea ex S. C. gratiæ actæ sunt, offerebant se, armatique vigilias, atque excubias agebant. Ducebantur fossæ, extruebantur aggeres: Mariæ inprimis Montanæ fanum, atque Albarense suburbanum propter loci opportunitatem, continuatis operibus, muniabantur. Loricis adjectis, muni-

mentisque fossarum perfectis, mœnia, quæ circa Bisamnatem vergunt vallem, ab hostium incursum defendebantur. Tentabant præterea, quo possent pacto & Austriacos in suis divexare munitionibus, & Britannos submovere, ne tormenta ad Sturlam liberè exponerent. Pontonem enim, quod genus est navis grave, & latum, eoque in portu ad materiam, saxaque convehenda uti solent, duobus tormentis, duobusque item mortariis instructum, lanceisque obtectum culcitris ad defendendos milites ab ictu telorum, multis adductum funibus, scaphisque, cum duabus præsidio triremibus, contra Sturlam collocaverant, ollisque repenti incendiariis, continentique telorum jactu Austriacorum munitiones, & Britannicas naves infestas habere cœperant. Sed,

90 DE BELLO ITALICŌ ,
coortâ tempestate , & Genuenses in-
portum se recipere , & Britanni in-
altum vela dare coacti sunt . Crebra
etiam terrâ , dum Austriaci irrumpe-
re , Genuenses , Borbonique repu-
gnare conantur , prælia fiebant . Co-
mes Lannionensis , & Augustinus Pi-
nellius , ne , progressis ad mare Au-
striacis , ipsi intercluderentur , Scoffa-
ram reliquerant , præsidioque arci
Turriliæ paucis militibus , Liguribus-
que relictis , ad Reccum sese , Mar-
garopolimque receperant .

At Paris Pinellius Augustini Fr.
Eques Jerosolymitanus monte Fascen-
si depellere Austriacos aggreditur . Te-
nebatur ab iis mons duobus fatis fir-
mis præsiidiis , & , quòd non longè
eorum aberant castra , facîle erat iis-
dem , quodcumque submittere mili-
tum . Erant cum Pinellio Ligures
nume-

LIBER TERTIUS . 91
numero cl. Rei aliquis difficultatem ,
periculique magnitudinem ostenderat :
sed Pinellius , quia , relictâ Melitâ ,
ad primum laborantis patriæ nuncium
Genuam venerat , magnum aliquod
pro Republicâ efficere properabat , inci-
tabaturque gloriæ cupiditate , & na-
turæ quâdam ferociâ , inconsultâque
rei bene gerendæ , fiducia . Neque
ejus cupiditati Ligurum studia de-
sunt , & audaciam a principio fortu-
na profequitur . Nam primum ho-
stium præsidium , circiter quadraginta
interfectis , expugnat . Hâc re ani-
madversâ , ii. millia expeditorum mi-
litum subsidio suis Austriaci mittunt
suspicati , paucis præmissis , multò
majorem affore Ligurum manum .
Ne hæc quidem res ab spe , im-
petuque Pinellium moratur , temere-
que progressus prælium cum tantâ
Pars II. M ij hostium

hostium multitudine committere, locumque adoriri præmunitum non dubitat. Neque vario certamine pugnatum est, cum Austriacorum numero deterriti Ligures præcipitem subito incertis itineribus, per silvas, & montes fugam arripuissent. Ictum jaculo Pinellium, & prolabentem ægrè humeris impositum Ligur e prælio quidam auferre conatur. Vulneratus Ligur vulneratum relinquere Pinellium cogitur, cujus statim Austriaci conclamantes victoriam caput præcidunt. Deposcenti tamen Fratri corpus ad sepulturam conceditur: cumque funeris causâ relatum Genuam esset ad exequias cohonestandas frequentissima convenit civitas, graviterque doluit, tantam fortitudinis indolem abreptam ætatis, & gloriæ æstu quodam tam citò defecisse.

Dum

Dum hæc ad Genuam geruntur, Bellinfulanus, educto ex hibernis exercitu, fratrem suum Equitem Jerosolymitanum, virum & consilii magni, & virtutis, receptis Lerinâ, Planasiâque insulis, cum cohortibus xv., equitibusque nonnullis Ocelum versùs in eas partes, quæ Barcinonetam vallem attingunt, proficisci jubet; ipse, exploratis hostium rationibus, aliud capit initium belli. Minensis, & Bellinfulanus, conjunctis, transductisque flumen Varum copiis, eâdem celeritate, quâ fuerant relicta, Nicæam, Montem-Albanum, Villamque Francam oppida recipiunt, atque ad Albintemelium perveniunt, arcemque oppugnare instituunt, eodemque tempore Pignattellium præmittunt, qui cum primo agmine Remopolim progressus, quàm possit latif-

94 DE BELLO ITALICO;
latissimè ostentationis causâ pervagetur.
Leutronius, qui jussu Regis Sardiniaë
eis locis præerat, simul ac adesse
Borbonios cum ingenti armatorum
multitudine nunciatum est, quorum
adventum, viresque fama, ut fit,
multis auxerat partibus, primò ad
montes se convertit, qui Oneliensem
tractum cingunt, appropinquatisque mu-
nitionibus irrupentes demorari Bor-
bonios cœpit. Sed postea, deditione
ipsius arcis Albintemelii cognitâ, quæ
per eos dies facta fuerat, cum ne
montibus quidem, & munitionibus
fatis confideret, atque eum omnia
deesse viderentur, missis confestim ad
Sculemburgium, Roccæsumque nun-
ciis, quanto ipse in discrimine ver-
setur, ostendit; nec se hostium im-
petum sine eorum auxilio sustinere
posse perscribit. Illi eodem periculo,
iisdem

LIBER TERTIUS. 95
iisdem permoti rumoribus, quas insti-
tuerant, disiectis munitionibus, impo-
sitisque in Britannicas naves tormen-
tis, receptum parabant. Quæ dum
administrant, redduntur iis interim a
Rege Sardiniaë literæ, quibus oppu-
gnationem Genuæ, omiſſis omnibus,
quàm maturimè perfici jubebat,
eamque, auditâ Sculemburgii in
Bisamnatem vallem eruptione, ad
exitum spectare arbitrabatur. Itaque
rursus exponunt Britanni tormenta,
rursus apparantur aggeres, iterumque
oppugnatio fervet, & summâ utrin-
que vi certatur. Postea verò quàm
Bellinfulani Fratris copias ex alterâ
parte ad alpes augeri, ex alterâ Bel-
linfulanum ipsum, & Minensem,
captâ arce Albintemelii, secundum
mare ad liberandam Genuam accele-
rare, nec tantis rebus gestis, ullo
adhuc

adhuc Genuæ mœnia telo attingi potuisse cognovit Sardiniaë Rex, simul a Præfecto Britannicæ classis certior factus est, nihil esse in obsidione spei adversus Genuenses, qui omnibus rebus abundabant, rei moram timens, & desperans exitum, commutato repente consilio, suas e Liguriâ copias revocat, debitaque excedere Austriacorum auxilia a Sculemburgio reposcit. Namque admodum verebatur, ne, copiis dissipatis, atque interclusis suis, ab hostibus circumfisteretur, neu, dum alienis inhæbat, sua ipse amitteret.

Abstrahebatur ægrè ab oppugnandâ Genuâ Sculemburgius, certamque sibi eripi e manibus victoriam querebatur, & sunt etiam plerique, qui existiment, futurum fuisse, ut Genua expugneretur, si perseverare in op-

in oppugnatione Sculemburgio licuisset. Sed Roccæsius, acceptis ab Rege suo mandatis, discedere cum Subalpinis properabat, jamque anchoras moliri Britanni videbantur, quorum auctoritate necessariò Austriaci movebantur. Itaque, concilio advocato, cum discedere constituissent, Roccæsius suarum partem Leutronio copiarum auxilio misit, partem ipse in Subalpinos duxit: Britanni, contractâ classe, tormentis, impedimentisque exercitus, & nonnullis Austriacorum, quæ ad Regem Sardiniaë breviori itinere mari adducerentur, cohortibus in naves impositis, e conspectu Genuensium Savonem, Vadumque Sabatium concesserunt. Sculemburgius, reliquis cum expeditâ manu præmissis impedimentis, relictâ Sturlâ, atque aliquot ad Turraciam, in Porciferâque deinde valle moratus dies, & Ligustis

cas, non insecutis Genuensibus, quietissimè transgressus fauces, in Galliam Cisalpinam rediit. Quò cum venisset, exercitum, atque imperium Brounio tradidit, ipse in Germaniam profectus est.

Genuenses, recuperatâ patriâ, reliqua ferè omnia amiserant maximis affecti detrimentis, atque internecini belli sumptibus exhausti, cujus belliretra extabant vestigia, prostratæ villarum fores, deusta tecta, & nihil sancti, amœnive circa Urbem integrum a clade, & vastitate relictum. Neque verò in discessu hostium gaudere ex animo poterant, quòd & fortunas everfas suas intuebantur, & perculerat eos gravissimè Boufletii mors, qui eodem illo die, quo discesserant hostes, pustularum morbo consumptus interiit. Cujus cognitâ morte, tantus Civitatem

tem mœror oppressit, ut, si capta ab hostibus Urbs fuisset, non minor futurus videretur: adeo ex unius hominis interitu deserta omnia, horrida, & ingenti quasi muta dolore erant. Senatus Regii Legati auctoritatem, Populus nobilissimi Viri liberalitatem, amorem uterque erga Rempublicam, fidemque magnam desiderabat, mœrebatque vehementissimè. Ibî tum Chovelinius tanto Civitatis luctu permotus in curiam ultrò venit, Senatunque mœrentem multa Regis sui nomine amantissimè pollicitus recreavit, hortatusque est, ne caderent animis, ne Gallia Rege superstite, quicquam cujusquam casu de Reipublicæ præsidio detractum arbitrarentur: maximum se quoque dolorem cœpisse ex interitu talis vel ducis, vel amici; tamen, privato compresso luctu, non potuif-

100 DE BELLO ITALICO,
se non accedere ad eos consolandi
gratiâ, quorum & amicitiam a Rege
suo plurimi fieri, & virtutem æsti-
mare intelligeret; e cujus virtutis,
regiæque benevolentix magnitudine,
& vi peterent ipsi eam consolationem,
quam nemo alius adhibere majorem
posset, quæque forti, & constanti
Senatu digna esset, susceptumque ex
unius mortalis obitu mœrorem libera-
tæ patriæ gloriâ, Regisque maximi,
atque optimi amicitia mitigarent. Con-
firmato Senatu, Concilium habetur
Majus, in quo cum ex S. C. verba
Dux fecisset, ut mortuo Bouflertio
honus haberetur, de eâ re ita Patres
censuerunt: Cum Dux Bouflertius dif-
ficillimis temporibus missus a Rege
Galliæ ad Rempublicam Legatus fue-
rit, in eâque legatione virtute, im-
perio, liberalitate, maximo usui Rei-
publi-

LIBER TERTIUS. 101
publicæ fuerit, cum talis Vir in eâ-
dem legatione mortem obierit, Patri-
bus placere, Ducis Bouflertii, liberos,
posterisque honoris ergo Cives esse no-
biles Genuenses; itemque iis (quod
honoris genus ante id tempus nemini
tributum erat) Bouflertiæ gentis insi-
gni Reipublicæ insigne apponere lice-
re. Ipsi Duci Bouflertio Senatus mo-
numentum decreverat marmoreum cum
inscriptione præclarâ, quæ virtutem
illius, & gratum amplissimi ordinis
animum declararet. Liberatæ Genuæ
nuncium, qui focis, amicisque Regi-
bus apportarent, Marcellus Duratius
in castra Regis Galliæ apud Belgas,
Hieronymus Balbus in Hispaniam ex
S. C. mittuntur, Laurentioque Im-
periali, qui Neapoli erat, mandatum
est, ut eam rem Carolo Regi renun-
ciaret, per eosdemque Legatos gratiæ
Regi-

Regibus actæ sunt, quòd in maximo discrimine Rempublicam adjuvissent. ◊

Interim in locum Taubenii substitutus a Minensi Augustinus Ahumada castrorum Præfectus, & missus a Bellinfulano, qui, mortuo Boufflerio, toti exercitui præesset Marchio Biffiensis Gallici equitatus Præfectus Genuam pervenerant. At Bellinfulanus, & Minensis, cognito Austriacorum ab Urbe Genuâ discessu, de reliquo bello consultabant; magnaue inter eos extitit controversia. Nam Minensis pergendum porrò, &, dum hostes trepidarent, arcem esse expugnandam Savonensem arbitrabatur, quòd, eâ expugnata, & confirmatis Genuensibus, facile omnia patere confideret, neque aliâ ratione in Cisalpinam Galliam bellum transferendum crederet, atque antea a Philippo Ferdinandi

dinandi Regis Fr. translatum fuerat. Contra ea Bellinfulanus, & illius expeditionis infelicem detestabatur exitum, & per Cottias Alpes multò faciliore in Taurinos itinere perveniri posse censebat: habere se ab exploratoribus compertum ajebat, eam partem negligentius ab hoste servari, quòd nimium naturâ loci confideret: itaque audendum potius, quòd neglectum ab hoste facilem habeat victoriam, quàm quod prævisum difficultatem augeat vincendi: refractis autem Alpium claustris, eò Regem Sardinia: necessariò descensurum, ut pacem ultrò petat, eoque pacato, quòd reliquum Austriacis in Italiâ præsidium? quam spem? Hæc propalàm dicebat: illa tacita suberat cura, ut Equiti Bellinfulano Fratri, cujus ea res imperio permittebatur, occasio daretur

104 DE BELLO ITALICO,
retur fortis alicujus, & memorabilis
facinoris, dignusque propterea Galli-
cæ militiæ Magisterio haberetur apud
Regem: Fratrem Bellinfulanus amabat
unicè, ejusque in maximis rebus con-
silio, atque auctoritate semper uteba-
tur, & Magisterii a Fratre honorem
summè sciebat expeti. His de causis
cum suæ Bellinfulanus sententiæ infi-
steret, neque a suâ Hispanus Minen-
sis removeri posset, ad suum quisque
Regem ejus negotii arbitrium rejecit.
Quid Reges responderint, non sanè
constat; in suo uterque certè impera-
tor consilio perseveravit, & quâdam
fatali ducum dissensione eo quoque an-
no factum est, ut res jacerent Borbo-
norum, & Galli etiam cladem acci-
perent insignem. Nam Bellinfulanus,
arce permunitâ Albintemelii, in Ni-
cænseni agrum reduxerat exercitum,
ut eas

LIBER TERTIUS. 105
ut eas copias distineret, quas in Salutis
Sardiniaæ Rex habebat, magnaue in-
terim Equiti Fratri auxilia submiserat.
Quibus ille fretus, alpibus superatis
Cottiis, ad munitiones, quas in Assie-
tensi colle Subalpini fecerant, con-
verso repenti agmine, profectus est.
Erant, inductis auxiliis Austriacorum,
quæ pridie venerant, frequentiores
hostes in munitionibus, omniaque ad
repugnandum paraverant. Difficillimus
erat, & munitissimus naturâ, manuque
locus. Explorata hæc eadem Equiti
Bellinfulano erant, sed tantam habe-
bat suarum rerum fiduciam, eâque
efferebatur cupiditate vincendi, ut ni-
hil virtuti suæ arduum, nihil difficile
existimaret. Itaque in locum progredi
iniquum non dubitat, commissoque
prælio, in hostium munitiones irrum-
pere conatur, Gallique milites, quo-
rum

rum in primo impetu ferocitatis opinio est singularis, audacissimè succedunt. Sed nullus virtuti locus relinquebatur in tantâ loci iniquitate, & cum undique ex superiore loco telis, jaculisque obruerentur, acervatim cadebant milites, ducesque; fœditissimaque fiebat cædes. Ibi Eques Bellinfulanus, cum neque pugnantes hortando sustinere, neque fugientes castigando revocare posset, signifero cui-dam signo detracto in primam aciem processit, superatoque aggere, in ipsâ hostium munitione summâ signum defixit, videbaturque incredibili audaciâ prælium restitutus, nisi fortissimè pugnans interfectus esset gloriosâ magis morte occumbens, quàm, quæ prudentem deceret ducem. Sic magnâ Gallorum parte interfectâ, reliquis fugatis, atrocissimam nox pugnam diremit.

remit. Tanto Dux Bellinfulanus publico, privatoque luctu perculsus tum demum Minensis imperatoris Hispani accedebat sententiæ, ut Savonem versùs exercitus adducerentur. At Minensis, quod primùm, repugnante Bellinfulano, vehementer suaferat; post, concedente, perficere noluit amissam querens occasionem; ut esse contentionis, quàm victoriæ cupidior videretur. Itaque non jam ut aliquid acquirerent, prælioque hostes lacefferent, sed ut repugnarent, &, locis munitis opportunis, Nicæensem inprimis agrum tenere possent, Borbonii cogitabant.

At Regi Sardiniaë multa de bello cogitanti, cognitis his rebus, subiit animum impetus in Galliam iterum Narbonensem invadendi. Itaque suis Austriacorumque copiis contractis, & consilio cum Brounio communicato,

108 DE BELLO ITALICO,
qui Mediolano profectus Augustam
per eos dies Taurinorum venerat, Au-
striacos Brigantium versùs eruptionem
facere jubet, ipse per Sturam vallem
eòdem erumpere conatur non spe qui-
dem, quæ vana toties fuerat, Galliæ
obtinendæ Narbonensis, sed consilio
avertendi Bellinfulani ab agro Nicæen-
si, quem agrum Borboniorum præsi-
dio nudatum Leutronius occuparet.
Sed consilium quoque ejusmodi fru-
strà Austriacis, Regique Sardinia fuit,
qui, levibus aliquot factis præliis, re-
jecti, vexatique in Subalpinos, Gal-
liamque Cisalpinam redierunt: & Bel-
linfulanus Austriacorum comminatione
adeo permotus non est, ut cohortibus
xx. deductis e Galliâ Narbonensi,
quam satis loci naturâ, appropinquans-
que prægelidus in Alpibus defendebat
autumnus, suum in Italiâ exercitum
auge-

LIBER TERTIUS. 109
augeret, Leutronioque depulso, qui ar-
cem Albintemelii circumvallaverat,
commeatum in arcem importavit. Quo
facto, deductis paulò maturiùs, quàm
tempus anni postulabat, in Galliam
Narbonensem in hiberna exercitibus, &
cohortibus xxx. præsidio Nicææ, Vil-
læque Francæ relictis, Bellinfulanus
Lutetiam, Minensis Matritum reverti-
tur, & Philippus Ferdinandi Regis
Fr. Civaronem, Dux Mutinensium
Venetias profectus est: multusque de
pace sermo esse cœpit, quam Britan-
ni, Gallique potissimùm, colloquio
primùm Bredæ, deinde Aquisgrani ha-
bito, conciliare studebant.

At Genuæ Marchio Bissiensis,
cum Urbem ex diuturnâ obsidione
multarum rerum necesse esset inopiâ
laborare, partis ex hostico prædis,
eam recreare, & militum etiam, Li-
gurumque

110 DE BELLO ITALICO,
gurumque animos belli præmiis confirmare constituit. Itaque satis exploratis rebus, cum magnâ Ligurum, & Legionariorum manu Chovelenium, Belloesiumque bipartito in expeditionem misit. Chovelenius in Montemferratum, transgressus Apenninum, Belloesius ex Apuanis montibus descendens in Parmensem agrum irrumperet, uterque prædas ageret, &, si quid loci, & temporis opportunitate proficere posset, ne omitteret imperatum est. Nadaesium interim, qui circa Gavium, Octaviumque esse consueverat, & progredientem demorari Chovelenium poterat, Montecunius de exercitu Gallico Trib. mil. distineret. Montecunius modò procurrens, modò recedens Nadaesium semper, itaque habuit occupatum, ut averteret hominem ab inferendâ rebus morâ, quæ gere-

LIBER TERTIUS. 111
gerebantur. At primò Belloesium Bisfiensis, post Montelium, qui Belloesio successerat, effusè prædantium negligentiam ab incæpto retraxit. Tantâ autem locorum ignorantiam peccatum est, ut maxima militum pars divisa, interclusaque in potestatem agrestium veniret, qui vim, armis arreptis, prohibere cœperant. Chovelenium, cum primo impetu Saxellum, qui locus abest a Vulture oppido xx. millia passuum, captis præsidiariis nonnullis, reliquis in fugam coniectis occupasset, & satis opimâ abactâ prædâ, longius progredere, ejusmodi repente adortæ sunt tempestates, ut apud timidum vulgus prodigii loco haberentur. Nam plures de cælo tacti homines, evulsæ radicitus arbores, decussa tecta dicebantur, & continuatione imbrium adeò flumina creverant,

112 DE BELLO ITALICO,
rant, ut omninò transiri non pos-
sent. Itaque intermisso itinere, infe-
ctâque re Chovelenus quoquè Ge-
nuam sese recipere coactus est.

Quæ cum essent acta, Genuam
venit Dux Riceliensis Gallici exerci-
tus in Belgio Legatus, magnamque
sui expectationem concitavit tantâ Vir
nobilitate, atque apud Regem gra-
tiâ. Honorificentissimè exceptus Se-
natum statim adiit, itaque eum est
allocutus, ut intelligerent Genuenses,
incolumitatem eorum Galliæ Regi ma-
gnæ curæ esse, seseque ipse diceret,
eamdem erga eos fidem, diligentiam-
que laboraturum, ut præstaret, quam
Bouffertius præstitisset, cui succedebat,
& quem triste sui apud illos deside-
rium reliquisse cognoverat. Dux cum
responderet, Galliæ Regi maximas,
utî par erat, deinde etiam Legato gra-
tias

LIBER TERTIUS. 113
tias egit, quod permagnum sibi, Se-
natuique, & perhonorificum videba-
tur, potentissimo Regi tantæ curæ ef-
se salutem Reipublicæ, ut Legatum ad
eam mitteret clarissimum hominem,
& quem sibi charissimum haberet. Qui-
bus rebus confectis, ad belli cogita-
tionem sese Riceliensis recepit, eaque
maxime loca, unde in Bisamnam
vallem Austriaci irruerant, recenti
casu admonitus diligentissimè muniri
iussit.

Campus, quem Frigidum vocant,
vicus est, qui a Monteferrato venien-
tibus in finibus occurrit Reipublicæ
Genuensis. Campenses, cum se præ-
dæ Austriacorum comites esse mallent,
quàm socios Genuensium in rebus ad-
versis, magno erant hostibus usui ad
exploranda itinera, prædamque tollen-
dam. Hoc priùs hostibus præsidium,
Pars II. P quàm

quàm quicquam tentaret, detrahere Ricelienſis conſtituit. Sed hunc ii locum egregiè muniverant, duabusque cohortibus tenebant, adeo ut, & naturâ montium, quibus undique continebatur, & opere, defenſorumque copiâ firmiſſimus haberetur. At Ricelienſis exploratoribus, perfugiſque credens, qui aliter renunciabant, in ſpem venerat potiundi loci. Itaque ſub adventum ſtatim ſuum mittit eò Hiſpanorum, Gallorumque millia vii. Ipſe ad Marcaroli (ita enim vocant) mapalia progreſſus Nadaſtium tenebat, quin ſubſidio ſuis iret. Sed cum primum ejus agmen conciſum, rejectumque ab Auſtriacis eſſet, & Nadaſtius, majoribus ex Ciſalpinâ Galliâ coactis copiis, non minimum terrorem inferret, ſimul perſpecta melius ex propinquo loca ardua maximè viderentur, nul-

lum-

lumque ferè tormentis ad oppugnationem neceſſariis aditum darent, tum autem tempus anni ſubeſſet nimis in montibus horridum, atque aſperum, non tanti eſſe duxit Ricelienſis vicum illum obtinere, ut in ipſo imperii ſui initio magnum aliquod detrimentum propter iniquitatem loci, temporisque exercitus acciperet. Itaque Campi Frigidii oppugnatione dimiſſâ, Genuam revertitur.

Per idem fermè tempus graviffimo Genuenſibus bello intentis nuntiatum eſt, rates quaſdam Liguſticas captas a Britannis eſſe ad Viaregium, qui locus Lucenſium eſt, egregiuſque ad tenendas anchoras habetur. Rates, cum Britannorum aphractos inſequentes fugerent, partim in Viaregii ſeſtationem contulerunt, atque ad Turrim, quæ ibi eſt, refugerunt, partim

Pars II.

P ij

cur-

curfu suo longius decessere, quàm ut
 protegi a Turri possent. Navicularii
 autem Ligures ii, qui longiùs a Tur-
 ri cursum tenuerant, in terram cum
 armis egressi, tamen pauci essent, ta-
 men Britannos arcebant jaculis, ratef-
 que tutabantur, quas fluctuantes in
 salo reliquerant. Britanni, cum ipsi
 quoque in terram exissent ardore pro-
 vecti pugnandi, repulsis naviculariis,
 duobusque desideratis classariis, re-
 mulco rates abduxerunt. Illi interim,
 quos primò ad Turrim refugisse dixi-
 mus, subsidio suis, quod natura fert,
 ire parabant. At prohibuit, qui ad
 custodiam Turris Lucensium nomi-
 ne præerat. Nefas enim esse duxit
 sub oculis suis erumpere Ligures ad
 alienam perniciem, neque e Repu-
 blicâ suâ esse iudicavit causam offen-
 sionis Britannis dari, qui potentio-

res.

res erant, benignèque cum eâ agere
 dicebantur. At Navicularii, ejusmodi
 prudentiæ rationes, qui non satis in-
 telligerent, & defensionis se jure spo-
 liatos quererentur, palàm, adeoque
 graviterque Lucenses accusarunt, ut
 hominum querelas non negligendas vi-
 deri Senatus Genuensis censeret. Lu-
 censes cum Genuensium immutatam
 ex eo voluntatem accepissent, doluif-
 sentque, ne hâc de causâ quicquam
 de veteri illâ detraheretur conjunctio-
 ne, atque amicitîâ, quam summo
 semper studio coluerant, Joannem Sar-
 dinium miserunt civem suum, qui ea
 diceret, quæ ad controversiam com-
 ponendam, placandosque Genuensium
 animos pertinere arbitraretur. Quibus
 Genuenses auditis & Riceliensis com-
 moti officio, qui Lucenses etiam, at-
 que etiam Senatui commendaverat,

veru-

118 DE BELLO ITALICO,
vetustissimam non abrumpendam esse
amicitiam existimarunt; cum præsertim
Lucenses, nequid postea tale contin-
geret, Viaregium intentiore custodiâ,
additâ militum manu, servaturos se
esse pollicerentur.

Nondum erat hyems confecta,
& studio ardentis ulciscendi, nihil
prioris obsidionis deterriti exitu ad op-
pugnandam reverti Genuam Austriaci
constituerant. Quin etiam proximæ
obsidionis eventu multis de rebus ad-
monebantur, quæ facilem redderent in-
sequentem, & tantæ erat terrestri,
maritimæque opportunitatis Urbs Ge-
nua, ut eâ relictâ, corruere omnis
Italici belli ratio videretur. Primum
erat eorum consilium Delphini, Lu-
næque portibus potiri. Quibus in
potestatem redactis, adjuvantibusque
Britannis, & ipsi omnibus abun-
darent

LIBER TERTIUS. 119
darent rebus, & nullus toto mari Ge-
nuensibus egressus, nullaque propter
eâ spes comœtus relinqueretur. Ip-
sa autem defensorum multitudo, quæ
Borboniorum confluentibus auxiliis ad-
modum creverat, si comœtus defi-
ceret, famelique urgeret, exitio po-
tius, quàm præsidio futura Civitati
videbatur. Itaque Brounio peritissimo
imperatore, magnis circum Mutinam,
Parmamque contractis copiis, magnis
item constitutis horreis, in eam Li-
gustici litoris partem, quæ ad orien-
tem spectat, per Apuanos montes
quamprimum descendere cogitabant;
confestimque descendissent, nisi eos
gravis adhuc hyems, durissimæque pro-
pter jumentorum penuriam necessariarum
rerum subvectiones detinuissent.

At Borbonii, & Genuenses, qui
Petrum-Franciscum Grimaldum sum-
mo cum

mo cum imperio in eas partes miserant, aliosque ei nobiles adjunxerant, de Austriacorum consiliis certiores facti, permunitis Suburbanis, arcem Delphiniam, arcem item Marianam, quæ in promontorio quodam portus Lunensis posita unum a terrâ, eumque perangustum aditum habet, Spediam præterea, Erycem, ipsiusque Lunensis portus fauces, insulasque, multis effectis operibus, collocatisque tormentis instruxerant; Sergianensem provinciam confirmaverant; arcem, oppidum muniverant: Laventiam, Massam, Carrariam, quæ pacati erant, quietique Principis loca, jure belli occupaverant, ne facultatem darent hostibus propiùs accedendi: Apuanorum montium angustias obsederant, valida ubique præsidia imposuerant: castra ad Segestam Tigulliorum, Clavarum-

varumque fecerant, seque ad defensionem omnibus rebus paraverant. Interim Riceliensis per Roccæpinium nonnullis terrâ, marique submissis centuriis, Subalpinos Varagini cccc. incuriosius agentes opresserat; perque Marchionem Montium Gallici exercitus Decurionem magnâ cæde Nadasitium Vulturem occupare conantem repulerat; ipse ad concilium magni momenti animum adjecerat, ut Savonem repentino incursum occuparet.

Urbs est ad mare Savo ab Genuâ longè occidentem versùs millia passuum xxx., mœnibus, portuque succinta, duobus prominentibus lateribus, introrsùs retracto. Arcem habet inter occasum, & meridiem satis munitam, quæ tota ex saxo multis operibus extracta, præruptique scopuli dorso imposita ferè undique alluitur mari, al-

Par. II. Q tâque

122 DE BELLO ITALICO,
tâque ab urbe fossâ disjuncta, versa-
tili rursus ponte adjungitur. Ultra
Savonem ad occidentem millia circi-
ter passuum iv. Vadum est Sabatium,
statioque navibus, projecto monte,
tutissima, in eâque anchoras jecerat
Britannica classis. In portu Savonen-
si triremes erant ii. Sardiniae Regis,
erant in Urbe horrea constituta, erant
arma, tela, commeatus omnis gene-
ris. Quæ omnia demere hostibus Ri-
celiensis cupiebat, videbatque, Savone
receptâ, neque Britannis locum esse
in Vado consistendi, & omnem eam
Borbonis, ac Genuensibus patere
oram, quæ ad flumen Varum pro-
tenditur. Urbem, atque arcem Co-
mes Rœccæsius tenebat præsidio non
fatis firmo Subalpinorum, paucissimi-
que ex his excubare in arce consue-
verant. Savonenses Genuensi assueti
impe-

imperio præsentis oderant dominos,
& nonnullis erat acerbè nimis a Sub-
alpinis militari licentiâ imperitatum.
Prætereà occulti a Savone nuncii Ge-
nuam venerant, qui cum multa alia,
tùm, quæ Urbs ad mare vergit, lo-
cum esse in mœnibus aptum insidias
renunciaverant, proptereà quod rimas
murus egerat, laxarique adeo poterat,
ut daret introeuntibus aditum, ibique
fortè hedera inter saxa coaluerat, quæ
multis opaca frondibus locum, do-
lumque occuleret.

Quibus Riceliensis cognitis, co-
hortes aliquot militum eò noctu mari
mittere constituerat, quorum alii ab
alterâ Urbis parte mœnia ex ascensu
tentare simularent, Subalpinosque di-
stinerent, alii per diductam muri par-
tem silentio intromissi opportuna Ur-
bis loca improvisò occuparent. Ne-

124 DE BELLO ITALICO,
que dubitabat, quin repentino oppressis incurfu Subalpinis, adjuvantibus, recipientibusque Savonensibus, inter tumultum captæ Urbis, nocturnæque concursationis fremitum arx ipsa vel dolo, vel errore aliquo in tantâ defensorum paucitate capi facile posset. Itaque locum, tempus, signum constituit, nunciosque præmiis, pollicitationibusque incitados Savonem remittit: ipse ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos, Segestam Tigulliorum proficiscitur, eoque velut conventuros paratos esse milites jubet. Multus erat in consilio cum Ahumadâ, agebat, loquebatur omnia, quæ ad arcendos ab eâ parte hostes pertinere videbantur. Cum repente magistris imperat navium, ut primo vespere scaphas, atque onerarias Genuæ ad por-

LIBER TERTIUS. 125
ad portum appulsas habeant, quot satis esse ad tria millia ferme armatorum transportanda existiment, Ducique Aginnensium, quem summæ rei præfecerat, quid fieri velit, ostendit, imprimisque monet, ut celeritatem adhibeat, noctuabundusque Savonem perveniat. Chovelenum interim Vulturum præmiserat, qui per causam inspiciendi exercitus copias contraheret: ipse eodem paulò post advolarat, & cum cohortibus vii., quas Chovelenus contraxerat, Savonem terrâ progrediebatur. Ahumada cum reliquo exercitu subsequabatur, relictis, qui montium juga tuerentur, hostemque levibus præliis laceffendo detinerent. Summa erat maris tranquillitas, cœlique, appropinquante nocte, serenitas. Sed cum esset ab iis, qui naves cogebant, paulò tardius res administrata, factum

factum est magnâ totius negotii perturbatione, ut, qui primâ vigiliâ milites solvere debebant, secundâ naves conscenderent. Interim, tempore commutato, fluctibus dubiis volvi, cœptum est mare, imberque accidit navigantibus gravis. Serius his de causis confecto Dux Aginnesium cursu, ortâ jam luce, Savonem conspexit. Itaque, patefactis insidiis, paululùm regressus vi apertâ propalâm uti non dubitavit, atque inter Cellem, Albitiolamque exscensione factâ (quæ loca non longè ab Savone absunt) Urbi colles imminentes occupat, horreisque, quæ ad Urbem erant, incensis, ipsam circumvallare Savonem instituit. At Ricelienſis cum id, quod prudentissimè cogitaverat, malè cecidisse videret, & vim tentare periculosum duceret, Genuam sese recipere statuit,
idem-

idemque uti faceret, Duci Aginnesium imperavit. Subalpini cum in neminem quempiam insidiarum culpam conferre, cognitâ causâ, possent, & tamen insidias factas suspicarentur, omnibus irati Savonensibus, eos, imperatis pecuniis, principibusque in custodiam conjectis, durissimè habuerunt; ut, quoniam amari non poterant, quod multò est in imperio firmius, timerentur.

Erant interim in agro Nicænsi a Borboniis levia quædam, eaque secunda facta prælia, ad exercitumque Bellinfulanus, & Minensis redierant; Leutronius autem suis se locis tenebat. At Brounius, ut jam medium veris erat, in Tari valle contracto exercitu, omnibusque comparatis rebus, cognitâ locorum naturâ, minis, pollicitationibusque variè, frustra que tentatis Ligurum

gurum animis, triplici denique instructâ acie, Genuensium finibus appropinquabat. Erant armatorum xl. circiter millia; numero præstabant; & tot exercitati præliis virtute valebant. Primo præerat agmini Maguirejus, per ipsosque Apuanos montes iter faciebat. Dextrâ montem Boccum occupare Andræsius, sinistrâ montem item Furtianum tenere Harchesius iussus erat. Alterum ducebat agmen Marchio Clericius, cui mandatum erat, uti eodem tempore Apuâ movens ad portum descenderet Lunensem: & quia ad omnia tuenda non satis esse Borbonii, & Genuenses poterant, cum tanta undique irrumperet hostium multitudo, & totius servandi causâ partem negligere videbantur, erat Nadastris imperatum, ut per occasionem Ligusticas superaret fauces, in Porciferam-

que

que vallem decurreret. Maguirejus primo aspectu perterritis Borboniis, Liguribusque, qui, relictis Apuanorum montium jugis, ad Oxarium montem subitâ se fugâ receperunt, Baretium pervenit; indèque progressus, vastatis longè latèque, atque incensis omnibus, magnum ubique terrorem intulit. Marchio interim Clericius, oppido capto Bruneto, regionem, quæ trans flumen Boactum ad portum pertinet Lunensem, occupaverat omnem.

Eodem impetu per iniqua progressus loca, fugatis Hispanis, montem Boccum, & Margaritæ fanum tenuerat Andræsius, quem procedentem intollerantiùs, neque dubitantem, quin, si mare nancisceretur, omni Borbonios receptu intercluderet; Marchio primùm Mojensis Hispani exer-

Pars II. R citus

130 DE BELLO ITALICO,
citus decurio tardavit, tum tantâ in
hostes vi irrupit, ut cccc. interfectis,
victores terga vertere Austriacos coge-
ret, statimque Margaritæ fanum re-
ciperet, & Boccum etiam, profligato
Andræasio, recepisset, nisi mandatum
ei repentè ab Ahumadâ fuisset, uti
ab insequendis, lacesendisque hostibus
omniñò abstineret. Certi enim de pa-
ce nuncii venerant. At Nadastius Li-
gusticas improvisò fauces transgressus
Petram Lavetiarum, Langensiumque
pagum occupaverat. Sed Genuensium
centuriæ aliquot cum subito appa-
ruissent, impetu factò, celeriter Au-
striacos perturbaverunt, atque ita per-
territos egerunt, ut non prius fugâ
desisterent, quàm in conspectu Octavii
vici trans Ligusticas fauces venissent. Ita
vario pugnabatur Marte, erantque
omnium intenti animi in ejus belli
casum.

LIBER TERTIUS. 131
casum, in quo non solum Urbs Ge-
nua præmium erat futura victoris,
sed etiam de Italiæ, atque Europæ
forsitan totius statu decertatum fuisset.
Tantæ dimicationem rei pacis re-
pentè sustulit nuncius.

Habito, ut diximus, Aquisgra-
ni colloquio, inter Britannos, & Gal-
los conditiones convenere, quæ non
sunt, præterquàm quæ ad Italiam
pertinent, memoriæ nobis quidem pro-
dendæ.

Batavi primùm trepidi rerum sua-
rum, reliqui deinde omnes auctorita-
ti paruerunt eorum, qui necessitati
parere videbantur. Nam Galli victo-
res foris, inopiâ domi dicebantur præ-
mi maximè rei frumentariæ, mariti-
mâque neglectâ re, florentes in Ame-
ricâ provincias retinere non posse.
Britanni, alieno impedito, commer-
cium

132 DE BELLO ITALICO,
cium imminuerant suum, sumptibusque terrâ marique ingentibus factis, grande conflaverant æs alienum. Illud etiam satis constat cunctis Gallis, qui ut belli periculis non deterrentur, ita diuturnitate franguntur, proclives fuisse ad otium animos, atque ex tanto tandem bello patriæ delicias respicere cœpisse; & Regem ipsum in medio rerum cursu, rarâ inter regnantes moderatione, victoriæ temperasse suæ, ut communi salutî consuleret, coque fuit ejus mirabilior moderatio, quo tot expugnatis in Belgio arcibus, perterritis Batavis, invicto exercitu, quæcumque alibi accepisset bello damna, sarcire facillè posse videbatur, & peritissimi erant duces, qui victoriâ uti suaderent. At Rex quietam Europam, quàm suam maluit, effecitque, ut in Aquisgranensi

LIBER TERTIUS. 133
nensi colloquio repentina firmaretur pax, neque iis reverà utilis, qui fecerant, neque iis, qui acceperant magis, quàm probarant. Illi nihil in pace retinebant eorum, quæ maximis factis jacturis, aditisque periculis bello cæperant, his necessitas imposita pacis accipiendæ omnem repenti abrupterat melioris spem fortunæ. Accisæ quidem omnium fortunæ, non tamen placata odia, neque, cum vires redierint, sublata novarum causæ dissensionum. Nisi fortè hæc est rerum humanarum instabilis conditio, ut paci bellum, bello pax varietate perpetuâ succedat, & quam hominum consiliis rerum mutabilitatem assignamus, universæ potius naturæ, æternarumque nexui causarum tribuenda est. Fuere ad Aquisgranense colloquium eorum Legati Principum adhi-

adhibiti, qui bellum gesserant; Legatique fuerunt Britanniae Regis Comes Sanduicensis, & Eques Robinsonius; Regis Galliae Comes Sanseverinas Aragonius Placentinus, & Eques Portensis; Reginae Ungariae Comes Caunitius; Regis Hispaniae Massonius Limensis; Regis Sardiniae Comes Cavannensis; Batavorum Comes Bentinchius, aliique cum eo iv. Batavorum item Legati; Reipublicae Genuensis Franciscus Auria, quem ex S. C. in Britanniam missum Lutetiae remansisse diximus; & Ducis Mutinensium Comes Monsonius Legatus fuit. Fuere item alii ab aliis missi Principibus privati homines, qui, quid ageretur, explorarent, & tanquam ad aquas valeditudinis causam venissent, Aquisgrani obversarentur. Rex Neapolis neminem publice misit, ne repudia-

pudiare quaedam in eo concilio, aut approbare videretur, quae noluisset. Postulabat Reginae Ungariae Legatus, ut ne Ducis Mutinensium, Reipublicae Genuensis Legati ad id colloquium adhiberentur, propterea quod eorum essent Legati Principum, qui alieno bellarent nomine: itemque postulabat, ut ne Vormaciensis foederis sublatam causam, vis maneret, in eoque tantum maneret, quod Reginae oberat. Nam Placentia, quae Philippo Hispani Regis Fr. contribuebatur, & Finario, quod Genuensibus restituebatur, nominatim exceptis, de reliquis omnibus, quae Reginae Ungariae fuissent, atque erant ex Vormaciensi foedere Sardiniae Regi attributa, eidem in Aquisgranensi colloquio diligenter cavebatur. Id, quod contra omnem pactorum, conventorumque fieri:

feri rationem Caunitius dicebat. Etiam Pontifex Maximus per Canonicum quendam Leodiensem vetustum illud suum in Parmam, Placentiamque Urbes jus interponebat. Erat prætereà inter Auriam, Monsoniumque de suorum Principum dignitate orta contentio, qui primus, qui secundus in exscribendo fœdere nominari deberet. Sed non placuit pacem omnium, ut dicebatur, bono partam contentionibus nonnullorum perturbari; & compositis Britannorum, Gallorumque rebus, reclamare cæteri, non repugnare poterant.

His in Aquisgranensi colloquio actis, aliud Nicææ colloquium indictum est, in quo de Italicâ firmandâ pace agebatur: apudque Brounium, & Riceliensem, his rebus cognitis, itemque apud Bellinsulanum, Minensem

fem, & Leutronium constitutæ sunt induciæ, quarum quoad exisset dies, perfectave essent ad pacem omnia, suis se quisque locis contineret, neve alter alteri nocere posset. His stare induciis Britanni noluerunt, propterea quod pactas priùs fuisse dicerent, quàm Hispanos, & Genuenses cum reliquis de Aquisgranensi pace consensisse ipsi cognoscerent. Quod ubi a Britannis cognitum est, mare etiam a belli impetu cessavit, Britannicæque classis Præfectus Navarchum Genuâ misit, qui ejus rei nuncium Senatui perferret, & quæ est Britannicæ gentis magnitudo animi, Genuensium, tametsi hostes fuissent; tamen virtutem, & constantiam admirari Præfectum diceret.

Interea Genuæ, pace partâ, gratiæ Superis agebantur, indictâ supplicatione, utque ea supplicatio quotan-

138 DE BELLO ITALICO ,
nis iv. id. Decemb. , quo die liberata
ab Austriacis Urbs fuerat , ad Mariæ
in Oreginâ constitueretur , Senatus cen-
suit : Conciliumque Majus extrâ ordi-
nem coactum decrevit , uti Dux Ri-
celiensis , liberi , posterique ejus , at-
que agnati Cives essent nobiles Ge-
nuenses , iisque gentis suæ insigni in-
signe apponere Reipublicæ liceret ,
utque Duci Ricelienfi ex S. C. sta-
tua in Curiâ poneretur ex marmore :
itemque Ahumadam Hispaniensis exer-
citus Legatum liberos , posterosque
ejus Cives esse nobiles Genuenses ,
itemque Cives esse nobiles Genuenses
septem , qui populares erant honesto
loco nati , Joannem Baptistam Celefiam ,
Josephum Calvum , Josephum Aspla-
natum , Joannem-Baptistam Carrogium
Georgium Turrellium , Josephum La-
comarfinum , & Augustinum Major-
lum ,

LIBER TERTIUS . 139
lum , quòd ii optimè fuerant de Re-
publicâ tempore difficillimo meriti ,
Patribus placere . Hi posteaquàm con-
scripti Patres fuerunt , collatione gra-
tuitâ (nam more receptum est , si
quis inter Patres legatur , uti is aliquid
Duci muneris offerat) simulacrum ex
argento præclaro opere , & grandi
pondere , quod Mariam virginali ha-
bitu , atque vestitu referebat , Brigno-
lio Duci obtulerunt . Ille statim in
publicum contulit , in maximoque Ur-
bis-Templo asservari , atque in sup-
plicatione , quæ iv. id. Decemb. ha-
beretur , deferri quotannis jussit . At
Rex Galliæ Riceliensem , quòd egre-
giam Genuensi bello operam navas-
set , Magistrum creavit Gallicæ militiæ .
Quo ille lætus honore , servatæque
Urbis Genuæ gloriâ clarus in Gal-
liam rediit .

Paris II.

S ij

Indi-

Indicto Nicææ colloquio convenerunt eò statim Brounius, Bellinfulanus, & Minensis, Regis autem Sardiniaë nomine Comes Breliensis, atque a Republicâ Genuensi missi Constantinus Pinellius, & Hieronymus Curlus, a Duceque Mutinensium Comes Sabbatinius, qui de Italicâ firmandâ pace agerent iis conditionibus, quæ erant jam in Aquisgranensi colloquio constitutæ, quarum hæc erat summa: Omnia Sardiniaë Rex haberet, & quæ ante bellum habuisset, & quæ ex Vormaciensi fœdere recepisset, exceptâ nominatim Placentiâ, ejusque Urbis agro. Parma, Placentia, Guardistallum, earumque urbium agri Philippo Ferdinandi Hispani Regis Fr. attribuerentur, liberis, posterisque ejus virilis sexus; eâ tamen lege, si Carolus Neapolis, & Siciliaë Rex Philippi, Fer-

Ferdinandique Fr. in Hispaniam transeat, ut regnet in eâ, & si Philippo Ferdinnadi Hispani Regis Fr. liberi, posterique nulli fuerint virilis sexus, tum uti Placentia, ejusque urbis ager ad Regem Sardiniaë, Parma, Guardistallum, earumque urbium agri ad Reginam Ungariaë eodem jure redeant, quo jure cujusque eorum antea fuerint.

Dux Mutinensium, & Respublica Genuensis restituerentur in integrum: Quæ privatim a Genuensibus bona in regno Reginaë Ungariaë, quæ item a Duce Mutinensium possessa essent, Reginaque Ungariaë jure belli publicasset, ea dominis omnia rectè redderentur: Dux Mutinensium, si pro iis pecuniam accipere velit, æstimatione intra quadragesimum diem factâ, accipiet. Hæc ferè, quæ ad Italiam pertine-

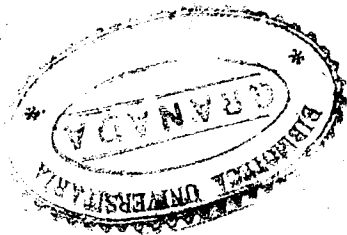
tinerent, Aquisgrani constituta sunt, & Nicææ cautum est in colloquio, uti ad certam diem perficerentur, utque ad certam item diem ex iis locis, quæ quisque occupasset, præsidia deducerentur omnia; Captivi utrinque, factâ permutatione, restituerentur, & nominatim nobiles Cives Genuenses, itemque obsides remitterentur. Sed cum de bonis a Reginâ Ungariæ publicatis controversia esset illata, caput illud Austriaci infirmare conabantur, aut malignius interpretando, aut in aliud tempus rei cognitionem differendo. Contrâ, ut statim decerneretur, & ab eo, quod erat in Aquisgranensi colloquio de hujusmodi bonis sanctum, ne recederetur, Genuenses, & Ducis Mutinensium Legatus postulabant. Quâ de controversiâ Galliæ Rex certior factus, ne reliquo Belgio, Borboniorum præsidia

fidia deducerentur, imperavit; & qui communis salutis causâ pacem fecerat, sociorum, & fidei gratiâ bellum renovare non dubitabat, in idque Britanni, & Batavi consentire videbantur. Quibus Regina Ungariæ rebus permota ab hujusmodi etiam postulatione destitit, sedatâque controversiâ, pax tandem omnium consensu firmata est.

Hunc habuit exitum Italicum bellum, de quo scribenti liceat, si verè, in extremo opere Italicorum Principum, qui bellum gesserunt, laudare virtutem. Nam Rex Neapolis, longè a finibus suis rejectis ad Velitras hostibus, egregii imperatoris, optimique Regis officio functus est. Sardiniaæ Rex in dubiis, gravibusque rebus solertiæ, & fortitudinis laudem tulit. Dux Mutinensium insigni erga Borbonios fide, animique in adversis

ma-

144 DE BELLO ITALICO,
 magnitudine inclaruit. Genuenses de-
 nique, recuperatâ, defensâque Patriâ,
 satis magnificè ostenderunt, vetus il-
 lud in Italiâ animorum robur sopiri
 interdum temporibus, extingui nun-
 quàm posse.

L I B. I.

ERRATA

CORRIGE

Pag. lin.		
viii 15	<i>historia</i>	<i>historiam</i>
xiv 20	<i>excollendas</i>	<i>excolendas</i>
13 10	loco ponere	loco poneret
27 18	observarentur	obversarentur
52 16	procerto	pro certo
74 3	MCLXXVI.	CLXXIV.
85 7	conctabundæ	cunctabundæ
94 21	formiditatis	formidatis
122 17	ipsi loci	ipsis loci

L I B. I I.

23 9	abstereretur	absterreretur
79 3	interriissent	interriissent
104 16	amni	amnis

L I B. I I I.

	<i>ERRATA</i>	<i>CORRIGE</i>
Pag. lin.		
2	16 diremere	dirimere
	19 nequam	ne quàm
4	2 natuta:	naturæ
7	5 Hyeronimum	Hieronimum
8	11 difolvere	difolvere
12	19 deftrâ	dextrâ
17	15 gelluque	geluque
22	14 dirruit	diruit
33	4 Castellâ.	Castella
54	7 eo	eò
76	5 descripto	de fcripto
78	21 ax	ex
93	12 dari	dare
99	20 qui	quæ
121	14 quo	quò

LIB. III. P. II.

6	1 constantia	constantia
11	17 fidei folertiæque,	fidei, folertiæque
21	5 tyrannidem	tyrannidem
23	21 rextinctus	reftinctus
35	21 Ferritorque	Feritorque
40	12 Langentium	Langenfium
43	18 Spinulæ	Spinula
52	20 Stajene	Stajeno
118	14 terreftri,	terreftris,
121	10 concilium	confilium
134	19. valeditudinis.	valetudinîs